

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Bakalářská práce

Libor Možíš

**Profesiogram jako východisko pro tvorbu metodik
pro sociální pracovníky OSPOD
v oblasti náhradní rodinné péče**

(se zvláštním zřetelem k pěstounské péči)

Professiogram as the basis for the creation
of methodologies for social workers of Department of Social and Legal
Protection of Children in the field of foster care

(with special emphasis on foster care)

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. PhDr. Oldřichovi Matouškovi, CSc., za odborné vedení mé bakalářské práce a cenné rady, dále všem sociálním pracovníkům, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout, za ochotu a čas spolupodílet se na tvorbě podkladů, a rovněž PhDr. Lence Průšové, Ph.D., za podporu a inspiraci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 17. listopadu 2013

Libor Možíš

Abstrakt

Bakalářská práce „Profesiogram jako východisko pro tvorbu metodik pro sociální pracovníky OSPOD v oblasti náhradní rodinné péče“ se zabývá rozborem pracovní činnosti sociálního pracovníka obecního úřadu obce s rozšířenou působností, za využití analytického profesiogramu. Práce si klade za cíl vytvoření návrhu jednotné metodiky pro postup sociálního pracovníka při zprostředkování náhradní rodinné péče.

Teoretická část práce přibližuje systém náhradní rodinné péče v ČR a popisuje potřeby obou cílových skupin, které se snaží sociální pracovník svou činností naplnit. Na systém náhradní rodinné péče je nahlédnuto jako na institut směřující k zajištění blaha a zájmu dítěte prizmatem teorie vazby.

Praktická část se zabývá vytvořením profesiogramu sociálního pracovníka na podkladech dotazníkového šetření a časového snímku dne, doplněného o studium dokumentů a rozhovory s pracovníky nadřízeného úřadu. Analýza je založena na výsledcích průzkumu realizovaného na všech pracovištích OSPOD obcí III. typu jednoho kraje, díky čemuž poskytuje ucelený vhled na problematiku.

Klíčová slova

Profesiogram, náhradní rodinná péče, zájem a blaho dítěte, sociální pracovník, OSPOD, profesní dovednosti, metodika.

Abstract

The bachelor thesis „Professiogram as the basis for creation of methodologies for social workers of Department of Social and Legal Protection of Children (OSPOD) in the field of foster care“ is focused on an analysis of work activities of social workers of municipal authorities of municipalities with extended competence, using an analytical profессиogram. The objective of the thesis is to develop a proposal of a unified methodology for the process of mediation of foster care arranged by a social worker.

The theoretical part explains the foster care system in the Czech Republic and describes needs of both target groups that are supposed to be accomplished by activities of the social worker. The foster care system is perceived as an institute aiming to ensure welfare and benefits for children in conformity with the theory of attachment.

The practical part concentrates on creation of a profессиogram of a social worker, based on a survey and working day activities schedule along with analysis of various documents and interviews with representatives of superior authorities. The analysis is based on results of a survey conducted at all OSPOD departments of municipalities with extended competence in one region, which enables a comprehensive insight into this issue.

Keywords

Professiogram, foster care, the best interests and well-being of the child, social worker, Authority of Social and Legal Protection of Children of the municipal authority with extended powers, professional skills, methodology.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	8
ÚVOD.....	10
CÍLE	12
HYPOTÉZA.....	12
1. TEORETICKÁ ČÁST	13
1.1 TEORIE VAZBY V SYSTÉMU NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	13
1.2 SYSTÉM NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČR.....	14
1.2.1 <i>Osvojení.....</i>	<i>16</i>
1.2.2 <i>Pěstounská péče</i>	<i>17</i>
1.2.3 <i>Pěstounská péče na přechodnou dobu</i>	<i>18</i>
1.2.4 <i>Poručenství.....</i>	<i>19</i>
1.2.5 <i>Svěření do péče jiné fyzické osoby</i>	<i>19</i>
1.3 POTŘEBY CÍLOVÉ SKUPINY	19
1.3.1 <i>Potřeby dítěte v systému NRP</i>	<i>20</i>
1.3.2 <i>Potřeby žadatele o NRP</i>	<i>21</i>
1.4 POPIS PROFESY SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	22
1.4.1 <i>Celková charakteristika profese</i>	<i>22</i>
1.4.2 <i>Kontext organizace.....</i>	<i>23</i>
1.4.3 <i>Hlavní pracovní činnosti</i>	<i>24</i>
1.4.4 <i>Požadavky na výkon profese.....</i>	<i>25</i>
1.4.5 <i>Typologie případů ve vztahu k žadatelům o pěstounskou péči</i>	<i>26</i>
1.4.6 <i>Typologie případů ve vztahu k situaci dítěte</i>	<i>28</i>
1.5 PROFESIOGRAFIE	29
2. PRAKTICKÁ ČÁST	31
2.1 CÍL VÝZKUMU.....	31
2.2 VÝBĚR ZKOUMANÉHO VZORKU.....	31
2.3 POUŽITÉ METODY	31
2.3.1 <i>Dotazník</i>	<i>32</i>
2.3.2 <i>Rozhovor.....</i>	<i>33</i>
2.3.3 <i>Časový snímek dne</i>	<i>33</i>
2.3.4 <i>Rozbor dokumentů</i>	<i>35</i>
2.4 VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH SHRNTÍ.....	35
2.4.1 <i>Dotazník</i>	<i>36</i>
2.4.2 <i>Časový snímek dne.....</i>	<i>47</i>
2.4.3 <i>Rozhovor.....</i>	<i>55</i>
2.4.4 <i>Rozbor dokumentů</i>	<i>60</i>

2.5	PROFESIOGRAM SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	64
2.5.1	<i>Profese a její celková charakteristika</i>	64
2.5.2	<i>Členění profese.....</i>	65
2.5.3	<i>Hlavní činnosti a jejich části</i>	65
2.5.4	<i>Proud profesionálních aktivit</i>	67
2.5.5	<i>Kritéria úspěchu v profesi.....</i>	70
2.5.6	<i>Vyhodnocení profese</i>	70
2.5.7	<i>Předpoklady úspěchu.....</i>	71
2.5.8	<i>Návrh metodiky</i>	72
2.6	SHRNUTÍ A DOPORUČENÍ PRO PRAXI	73
	ZÁVĚR.....	77
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	79
	SEZNAM PŘÍLOH	81

Seznam použitých zkratek

IPOD – individuální plán ochrany dítěte

NRP – náhradní rodinná péče

OV – ochranná výchova

OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí

PP – pěstounská péče

PPPD – pěstounská péče na přechodnou dobu

ÚMPOD – Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

ÚV – ústavní výchova

SPO – sociálně-právní ochrana

ZDVOP – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

ZOR – zákon o rodině

ZOSPOD – zákon o sociálně-právní ochraně dětí

ZOSS – zákon o sociálních službách

ZSS – zařízení poskytovatele sociálních služeb

„Sociální pracovníce obecně, i ty v oblasti náhradní rodinné péče, jsou jistě osobnosti značně rozdílné. Většině z nich však nelze upřít odborné znalosti, praktické zkušenosti a dobrou vůli pomáhat dětem.“

(Jarmila Koluchová, Osvojení a pěstounská péče, 2002, s. 124)

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si zvolil zejména s ohledem na vlastní dlouholeté pracovní zkušenosti v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a svůj profesní zájem na dalším zvyšování kvality nabízených služeb sociálními pracovníky. Oblast sociálně-právní ochrany dětí patří v posledních málo letech mezi často skloňované termíny, a to nejen v souvislosti s mediálně známými kauzami týraných, zneužívaných či zanedbávaných dětí, ale především pak s tématem připravované transformace péče o ohrožené děti.

Nutnost transformace a celkové reformy systému péče o ohrožené děti vyplývá z celé řady odborných analýz a výzkumů, které byly v České republice realizovány. Garantem a realizátorem transformačních kroků je Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, navazující na již realizované kroky podnikané vládami v předchozích letech. V této souvislosti bylo v posledních letech přijato několik důležitých dokumentů, mezi něž zcela určitě patří Koncepce péče o ohrožené děti a děti žijící mimo vlastní rodinu, schválenou Usnesením Vlády ČR ze dne 18. října 2006, číslo 1180, Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011, schváleným Usnesením vlády ČR ze dne 13. července 2009, číslo 883, Obecné opatření k výkonu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva – v prevenci odebrání dětí z péče rodičů ze sociálně ekonomických důvodů, schváleném Usnesením vlády ČR ze dne 7. prosince 2010, číslo 882 a v neposlední řadě Národní strategie ochrany práv dětí, schválená Usnesením vlády ČR ze dne 4. ledna 2012, číslo 4.

Hlavní cíle připravované reformy spočívají v zajištění bezpečného rodinného prostředí či náhradního rodinného prostředí pro děti s důrazem na jejich individuální potřeby. Jedním ze základních a praktických nástrojů, kterými má být naplňován je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (dále „ZOSPOD“), jehož zásadní novelizace účinná od 1. ledna 2013 si klade za cíl zkvalitnění fungování systému ochrany práv dětí v České republice. Novela nastavuje závazné postupy práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Na prvním místě je třeba zmínit vyhodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny z pozice sociálního pracovníka, který s rodinou pracuje, tvorbu individuálních plánů ochrany dítěte nebo důraz na širší užití případových konferencí jako metod sociální práce s rodinou. V oblasti náhradní rodinné péče novela přináší zásadní změny v přístupu a realizaci pěstounské péče a pěstounské

péče na přechodnou dobu. Zavádí systém dohod o výkonu pěstounské péče, které mají sloužit především k jejímu zkvalitnění a podpoře.

Novela zákona vychází z tezí priority č. 9 Národní strategie ochrany práv dětí, která klade hlavní důraz na podporu náhradní rodinné péče, rozvoj a profesionalizaci pěstounské péče za účelem zamezení umístování dětí do ústavních zařízení všech typů včetně aktivního vyhledávání náhradních rodičů. Stejně tak reaguje na prioritu č. 10, která hovoří o deinstitucionalizaci péče za současného rozvoje jiných vhodných alternativ péče o ohrožené děti.

Je nepochybné, že v připravovaných změnách budou jednu z klíčových pozic sehrávat sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností vykonávající agendu náhradní rodinné péče. Ve své práci jsem se proto zaměřil na oblast výkonu sociálně-právní ochrany sociálními pracovníky, kteří mají na starost problematiku náhradní rodinné péče (dále „NRP“).

Při zpracování vymezené problematiky jsem vycházel zejména z všeobecně známých poznatků, a zároveň čerpal ze závěrů již dříve publikovaných prací jiných autorů, které jsem použil jako podklad ke stanovení opěrných bodů své práce.

Bakalářská práce přináší informace o celém spektru činností profese sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Podklady, potřebná data a informace byly zkoumány v rámci působnosti jednoho kraje, což ve svém výsledku nabízí ucelený a reálný vhled do této oblasti.

Moje poznatky mohou být užitečné a prospěšné nejen k vytvoření komplexnějšího a reálnějšího pohledu na profesi sociálního pracovníka v NRP, ale především mohou, po svém zobecnění, sloužit k vytváření systémových pracovních postupů a jednotných metodik, aniž by ve svém důsledku došlo k narušení důrazně individuálního přístupu ke každému řešenému případu.

Cíle

Cílem bakalářské práce je:

- vytvoření profesiogramu sociálního pracovníka OSPOD v oblasti NRP obecního úřadu obce s rozšířenou působností;
- zmapování pracovních úkonů, postupů a jednotlivých aktivit bezprostředně souvisejících s výkonem profese sociálního pracovníka pro NRP v rozsahu kraje jako vyššího územně správního celku, se zvláštním zřetelem na pěstounskou péči;
- zpracování návrhu metodického postupu na základě vytvořeného profesiogramu.

Hypotéza

Výzkumná část práce si rovněž klade za cíl nalézt odpovědi na vyslovené hypotézy:

***H1** – Domnívám se, že existují nedostatky v metodickém postupu sociálních pracovníků při zpracování žádostí osob o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče.*

***H2** – Domnívám se, že existují nedostatky v metodickém postupu sociálních pracovníků při vyhledávání dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí, a jejich zařazení do registru dětí pro NRP.*

Při stanovení hypotéz jsem vycházel z předpokladu absence metodických doporučení k jednotnému postupu sociálních pracovníků obecních úřadů obcí s rozšířenou působností při realizaci zprostředkování NRP.

1. Teoretická část

V prvních kapitolách této části bakalářské práce jsou nastíněny základní teoretické pojmy a termíny, jež jsou nezbytné k přiblížení a pochopení dané problematiky. Důležitým teoretickým východiskem pro pojetí celého systému náhradní rodinné péče jako „alternativního“ modelu, který sleduje blaho a zájem dítěte podporou přirozené vazby, tak jak ji ve svém díle popisuje jeden z jejích zakladatelů John Bowlby.

Druhá část je následně zaměřena na popis profese sociálního pracovníka na úseku náhradní rodinné péče a zmapování jeho běžných pracovních úkonů ve vztahu k potřebám obou cílových skupin, na jedné straně žadatelů o zprostředkování NRP, a osob, které mají zájem stát se osvojiteli, pěstouny nebo pěstouny přechodnou dobu, a zároveň osob pečujících (pěstouni) a osob v evidenci (pěstouni na přechodnou dobu). Na druhé straně pak ve vztahu k potřebám dětí, které jsou umísťovány mimo biologickou rodinu a jsou zařazeni do systému NRP.

1.1 Teorie vazby v systému náhradní rodinné péče

Vycházíme-li z primárního cíle všech realizovaných forem NRP, kterým je uspokojování potřeb dítěte, pak lze zcela nepochybně považovat teorii vazby (attachmentu) za zcela základní a stěžejní východisko pro jejich úspěšnou aplikaci v praxi.

Teorii formuloval anglický psychiatr a psychoanalytik John Bowlby (1907 – 1990), kterou definoval na základě celé řady vlastních pozorování i výzkumů svého týmu. Při formulaci teorie se opíral mj. o poznatky výzkumu založeného na přímém pozorování chování dětí kojeneckého a batolecího věku v interakci s biologickými rodiči v domácím prostředí po jejich vzájemné separaci a při následném shledání. Bowlby poukázal na potřebu citového připoutání dítěte na rodiče (tzv. vazebné postavy), zejména v jeho raném věku, a označil ji za zcela zásadní pro jeho zdravý a bezpečný život, když předtím sledoval a popsal chování dětí násilně odloučených od svých rodičů.

Následně poukázal na skutečnost, že dítě si vybírá hlavní a vedlejší vazebné postavy do jisté míry podle toho, kdo je jeho pečovatelem a stará se o něj. (Bowlby, 2012).

Z dalších výzkumů a pozorování vztahů mezi hlavní a vedlejší vazebnou osobou pak uzavírá (Bowlby, 2012, str. 265):

„...přestože je obvyklé, že hlavní vazebnou postavou byla biologická matka, tuto úlohu mohou dobře zaujmout i jiní lidé. Údaje, které máme k dispozici, ukazují, že pokud se zástupce matky chová k dítěti mateřsky, dítě se k němu bude chovat tak, jak by se jiné chovalo ke své přirozené matce.“

Erudovaný sociální pracovník, by měl nahlížet na systém náhradní rodinné péče zejména prizmatem teorie vazby, a spatřovat v ní v zásadě nejvhodnější variantu péče o dítě, které je z různých důvodů nuceno vyrůstat mimo vlastní biologickou rodinu.

Praxe ukazuje, že jedním ze základních předpokladů úspěšnosti NRP je, že bude vykonávána odborně připravenými pěstouny s dostatečnou mírou podpory státu. Zvláště v oblasti jejich průběžného vzdělávání a zdokonalování se v péči o dítě, v oblasti odborného poradenství a provázení.

Bowlby ve spojitosti s existencí mateřských instinktů u biologické matky vyslovuje názor, že (Bowlby, 2012):

„...přestože nelze pochybovat o tom, že náhradní matka se může k dítěti chovat mateřsky a že mnohé osoby to tak dělají, může to být pro náhradní matku obtížnější než pro matku biologickou.“

Druhým, neméně zásadním, předpokladem úspěšné a neselhávající NRP, zejména péče pěstounské, je kvalitní výběr vhodného pěstouna pro dítě (**nikoli naopak!**). V tomto ohledu sehrává velmi důležitou roli, ne-li stěžejní, sociální pracovník a jeho odborně a profesionálně odvedená práce v rámci zprostředkování NRP.

1.2 Systém náhradní rodinné péče v ČR

Na termín „náhradní výchova“ můžeme v širším kontextu nahlížet jako na jakoukoliv jinou formu péče o dítě, která je uskutečňována mimo jeho biologickou rodinu, tedy mimo péči jeho rodičů. V tomto smyslu lze do takto pojímaného systému náhradní výchovy zařadit jak péči ústavní, uskutečňovanou ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné péče, nebo zdravotnických zařízeních, tak náhradní rodinné péče, která je realizována v individuálních nebo kolektivních formách.

Specifickou formou péče je péče poskytovaná dětem v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále „ZDVOP“). Ta se odklonem od svého původního záměru poskytovat ohroženým dětem bezprostřední, základní a okamžitou pomoc, blíží svou

délkou pobytu a počtem dětí v zařízení spíše péči ústavní, a to bez ohledu na odlišný koncept jejího personálního zajištění.

Formy náhradní výchovy a způsoby její realizace:

a) ústavní:

- zdravotnická zařízení:
 - dětská centra,
 - kojenecké ústavy.
- školská zařízení:
 - diagnostické ústavy pro děti,
 - diagnostické ústavy pro mládež,
 - dětské domovy,
 - dětské domovy se školou,
 - výchovné ústavy pro mládež,
 - detenční zařízení.

b) rodinná:

- individuální:
 - osvojení,
 - pěstounská péče,
 - pěstounská péče na přechodnou dobu,
 - poručenství,
 - svěření do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče.
- kolektivní:
 - zařízení pro výkon pěstounské péče¹,
 - vesničky SOS.

Veškeré formy náhradní rodinné péče mohou být realizovány výhradně na základě rozhodnutí soudu, a jsou zakotveny v Zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále „ZOR“), a ZOSPOD.

¹) S účinností od 1. ledna 2013 zanikl institut zvláštního zařízení pro výkon pěstounské péče novelou zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Péče o děti je pěstouny nadále realizována na bázi dohod o výkonu pěstounské péče, jako je tomu u běžné pěstounské péče.

Pro potřeby své práce se budu dále zabývat pouze systémem náhradní rodinné péče, které by měla být v činnosti sociálního pracovníka, v kontextu realizovaných změn, věnována náležitá a zvýšená pozornost.

1.2.1 Osvojení

Smyslem a cílem institutu osvojení je nahradit nezletilému dítěti chybějící rodinné zázemí. Problematikou osvojení se zaobírá ZOR, který zároveň definuje vztahy, jež vzniknou mezi dítětem (osvojencem) a náhradním rodičem (osvojitelem). Po právní stránce dochází k vytvoření nové rodiny, na kterou je třeba nahlížet jako na rodinu, které vznikla přirozenou cestou, tedy porodem vlastního dítěte. Vztahy mezi osvojencem a jeho biologickou rodinou zanikají dnem vykonatelnosti rozsudku soudu o osvojení.

Zákon rozlišuje osvojení na zrušitelné (osvojení 1. stupně) a osvojení nezrušitelné (osvojení 2. stupně), přičemž zrušitelně lze osvojit dítě pouze dítě mladší jednoho roku. Kromě těchto typů se v praxi můžeme setkat také s institutem mezinárodního osvojení, tj. osvojením dítěte do ciziny a z ciziny, které je realizováno ve spolupráci s Úřadem pro mezinárodně-právní ochranu dětí se sídlem v Brně (dále „ÚMPOD“).

Žádost o zařazení do evidence osob vhodných stát se osvojiteli, která je vedena krajskými úřady a Magistrát hlavního města Prahy, podává žadatel na obecním úřadu obce III. typu. Po její kompletaci sociálním pracovníkem pro NRP je předávána na místně příslušný krajský úřad, který ze zákona zajišťuje odbornou přípravu žadatelů. Po úspěšném absolvování přípravy jsou žadatelé zařazeni do evidence.

Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které svým způsobem života zaručují, že osvojení bude realizováno ve prospěch dítěte i společnosti. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být zachován přiměřený věkový rozdíl, přičemž osvojit lze pouze nezletilé dítě.

Osvojit dítě mohou manželé, nebo může manžel se souhlasem druhého manžela osvojit jeho dítě. K osvojení dítěte je nutný souhlas jeho zákonného zástupce, i když je nezletilý. V případě, že je osvojované dítě schopno s ohledem na svůj věk a vývoj posoudit dosah osvojení je třeba také jeho souhlasu. Osvojit lze pouze dítě tzv. právně volné, tedy za existence situací, kdy rodiče dali předem souhlas s osvojením, nebo soud

rozhodl o absolutním či kvalifikovaném nezájmu rodičů o dítě, nebo byli rodiče soudem zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo rodiče zemřeli.

Osvojení může soud zrušit pouze z vážných a zřetele hodných důvodů jen na návrh osvojitele nebo osvojence. Nezrušitelné osvojení zrušit nelze.²

1.2.2 Pěstounská péče

V souvislosti s procesem deinstitucionalizace péče o nezletilé děti má v systému NRP zcela významné postavení právě institut pěstounské péče.

Pěstounská péče je státem garantovaná forma NRP, která umožňuje dostatečné hmotné zajištění dítěte a zároveň finančně oceňuje ty, kteří se dítěte ujali (Kovařík, 2004).

Hlavním cílem této formy NRP je poskytnout dítěti dočasnou rodinnou péči v situaci, kdy samo nemůže dlouhodobě vyrůstat ve své biologické rodině, ústavní péče se jeví jako nevhodná, vývoj dítěte ohrožující, a dítě není právně volné a vhodné k osvojení.

Stejně jako u žadatelů o osvojení je žádost osob o pěstounskou péči nabírána na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností a po absolvování odborné přípravy jsou žadatelé zařazeni do evidence osob vhodných stát se pěstouny vedené příslušnými krajskými úřady.

O svěření do pěstounské péče jednotlivce nebo manželskému páru rozhoduje soud, který zároveň upraví rozsah práv a povinností pěstouna k dítěti. Pěstoun zastupuje nezletilé dítě zpravidla pouze v běžných záležitostech. O všech zásadních a důležitých skutečnostech týkajících se dítěte nadále rozhoduje zákonný zástupce dítěte nebo soud. Vazby k biologické rodiče nejsou rozhodnutím o pěstounské péči zpřetrhány, naopak je žádoucí je v zájmu dítěte udržovat a rozvíjet. Zachována zůstává rovněž vyživovací povinnost rodičů vůči dítěti.

Pěstounská péče je tedy státem systémově a finančně podporovanou formou NRP. Pěstoun má právo na odměnu pěstouna a dále je do rodiny vyplácen příspěvek na úhradu potřeb dítěte, který je příjmem dítěte. Novelou ZOSPOD tak stát přispívá na

²) Srovnej § 794 - 854 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, který s účinností od 1. ledna 2014 přináší rozsáhlé a zásadní změny v oblasti osvojení.

zajištění návazných služeb pro pěstouny (dále „osoby pečující“) a pěstouny na přechodnou dobu (dále „osoby v evidenci“). Tento státní příspěvek je vyplácen přímo orgánům sociálně-právní ochrany dětí (dále „OSPOD“) nebo osobám pověřeným, které uzavřely s pěstounem dohodu o výkonu pěstounské péče

Před rozhodnutím o pěstounské péči je soud povinen vyžádat si stanovisko OSPOD, k vhodnosti osoby žadatele k výkonu pěstounské péče (dále „PP“).

PP zaniká rozhodnutím soudu nebo zletilostí dítěte, přičemž může být prodloužena do doby, po kterou se dítě připravuje na své budoucí povolání, nejdéle však do věku 26. let.

1.2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Zvláštní formou pěstounské péče je pěstounská péče na přechodnou dobu (dále „PPPD“), jejíž principy byly zapracovány do znění ZOSPOD s účinností od 1. července 2006.

Je určena pro děti, u nichž lze předpokládat brzké umístění do jiné formy náhradní rodinné péče, zpravidla osvojení, nebo u nich existuje reálný předpoklad návratu do péče biologických rodičů, a proto je vhodná pouze specificky vymezenou skupinu dětí. Pobyt v této formě PP je ze zákona časově omezen dobou jednoho roku.

Institut PPPD byl do systému NRP zaveden s důrazem na poskytování individuální péče dětem, zejména v jejich raném věku, ve snaze zmírnit nebo odstranit důsledky deprivace spojené s pobytem v ústavním zařízení.

Osoby vhodné stát se pěstouny na přechodnou dobu procházejí náročnější přípravou, neboť tato forma péče vyžaduje zvýšené nároky na osobu pěstouna a kritéria jejich výběru jsou proto v tomto ohledu přísnější. Povinnosti a úkony OSPOD na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností jsou totožné jako u ostatních forem NRP. Po absolvování odborné přípravy se z žadatelů stávají tzv. osoby v evidenci, připravené k převzetí dítěte do PPPD.

V nastoupeném trendu tzv. profesionalizace PP se podařilo ze strany státu zajistit osobám v evidenci stabilnější finanční podmínky pro její realizaci, a zároveň zajistil jejich podporu následnými službami, stejně jako u klasické PP.

1.2.4 Poručenství

Poručenství jako další z institutů náhradní péče je využíván zejména v situacích, kdy rodiče dítěte byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo byl její výkon soudem pozastaven, byli soudem zcela nebo částečně omezeni ve způsobilosti k právním úkonům či tuto plné způsobilosti dosud nedosáhli, nebo rodiče dítěte zemřeli.

Soudem ustanovený poručník má za povinnost dítě zastupovat, vychovávat a spravovat jeho majetek, přičemž k němu nemá vyživovací povinnost. O podstatných věcech dítěte rozhoduje poručník, tato rozhodnutí však podléhají schválení soudu. Osobní péče poručníka o dítě není povinností. Výkon poručenství stejně jako výkon PP podléhají pravidelnému dohledu soudu, který jej vykonává ve spolupráci s OSPOD.

O ukončení poručenství rozhoduje soud na žádost poručníka nebo je poručenství soudem zrušeno v případě, že si neplní své povinnosti nebo není způsobilý tuto funkci nadále vykonávat.

1.2.5 Svěření do péče jiné fyzické osoby

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud rozhodnout o jeho svěření do péče jiné fyzické osoby než rodiče, přičemž zároveň rozhodne o rozsahu práv a povinností pečující osoby ve vztahu k dítěti.

Tento institut bývá zpravidla využíván v situaci, kdy jsou rodiče dítěte omezeni ve výkonu přímé péče v důsledku nemoci, jejich pobytu v cizině, výkonu vazby či trestu odnětí svobody. V tomto smyslu dává soud přednost osobám ze širší rodiny. V praxi jsou děti svěřování nejčastěji do péče svých prarodičů. Pečujícím osobám nevzniká svěřením do péče vyživovací povinnost k dítěti.

1.3 Potřeby cílové skupiny

V rámci výkonu sociálně-právní ochrany v oblasti náhradní rodinné péče je sociální pracovník konfrontován s dvěma rozdílnými světy svých „klientů“. Cílovou skupinou jsou na jedné straně děti, které nemohou z různých důvodů vyrůstat ve své biologické rodině, a jejich potřeby tak musí naplňovat a uspokojovat jiná fyzická či právnická osoba, na straně druhé jsou to žadatelé o zprostředkování některé z forem NRP.

Již samotná existence dvou cílových skupin staví před sociální pracovníky zjevné dilema při potřebě a snaze o naplňování jejich potřeb. Ocitají se tak v určité „schizofrenní situaci“, kdy potřeba zaujmout nezaujatý postoj a přijmout rozhodnutí, klade vysoké nároky na jejich odbornost a profesionalitu.

„Dítě má vyrůstat v prostředí citově vřelém (přijímajícím) a stálém. I ve vlastní (biologické) rodině musí být dítě, svými lidmi citově přijato, aby se mohlo psychicky dobře vyvíjet. Přijetí dítěte je základnou pro budování jeho životní jistoty – naopak nestálost prostředí jeho životní jistotu podlamuje.

Dospělí mají tytéž základní psychické potřeby jako děti. Tyto potřeby dospělých jsou z velké části naplňovány právě soužitím s dětmi.

Zájem dítěte se následkem toho shoduje se zájmem dospělých, kteří je za své psychicky přijímají.

Není-li zájem dítěte z nějakého důvodu ve shodě se zájmem dospělých, má zájem dítěte přednost při jakémkoliv rozhodování o současných či budoucích podmínkách jeho života.“

(Matějček, 2002)

1.3.1 Potřeby dítěte v systému NRP

Dítě, které nemůže dočasně nebo trvale vyrůstat ve své biologické rodině, se ocitá v systému NRP se svými specifickými potřebami, které by měli sociální pracovníci citlivě vnímat a vyvíjet svou aktivitu k jejich naplňování.

Ve své práci a vyhodnocování potřeb dítěte se mohou opírat například o definici potřeb z „dílny“ tzv. Pražské školy Langmeiera a Matějčka:

Potřeba stimulace

Přívod podnětů v náležitém množství, kvalitě a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě.

Potřeba smysluplného světa

V přijímané podněty musí mít řád a smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se a nabývat zkušenost.

Potřeba životní jistoty

Uspokojení této potřeby zbavuje člověka úzkosti, dodává mu pocit bezpečí, a je naplňována především v mezilidských citových vztazích.

Potřeba pozitivní identity

Potřeba vlastního „já“ znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.

Potřeba otevřené budoucnosti

Potřeba naděje a životní perspektivy umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (uzavřená budoucnost) vede k zoufalství.

(Langmeier, Matějček, 1974).

1.3.2 Potřeby žadatele o NRP

Společným jmenovatelem uspokojení potřeb žadatelů o všechny formy NRP je především věc rychle vyřídit, naplnit očekávání NRP a získat jasné a relevantní informace ze strany kompetentních orgánů.

Z praktických poznatků můžeme konstatovat, že potřeby žadatelů bezprostředně souvisí s jejich motivací přijmout dítě do své péče, a naplnění jejich niterných potřeb.

Ty můžeme rozdělit:

- a) potřebu mít a vychovávat dítě v situacích, kdy zdravotní stav či jiné závažné okolnosti na straně žadatele mu nedovolují mít dítě vlastní;
- b) potřebu pomoci dítěti, které nemůže vyrůstat ve své biologické rodině, často motivovanou buď vlastním altruistickým přístupem k životu, nebo motivací zvenčí (kampaň, film, kniha, příběh – potřeba udělat dobrý skutek);
- c) potřebu nadále uplatňovat své rodičovské schopnosti a vychovatelské dovednosti, kdy vlastní děti již odrostly (syndrom „prázdného hnízda“ versus dostatek fyzických a psychických sil).

Potřeby žadatelů se také odráží v jejich nárocích na osobu dítěte, které specifikují v samotné žádosti (věk, pohlaví, etnicita, zdravotní stav). Z praxe víme, že v řadě

případů je PP častěji upřednostňována před adopcí, jako rychlejší varianta přijetí dítěte do své péče.

Uspokojení potřeb žadatelů pak nabývá jasnějších kontur již v průběhu prvotní komunikace žadatele se sociálním pracovníkem, kdy dochází k upřesnění vhodné formy NRP, poté co je žadatele konfrontován s nároky na osobu žadatele, jednotlivými riziky selhání NRP, seznámení s časovou náročností odborné přípravy, s dobou, které uplyne od zařazení do evidence žadatelů o NRP do převzetí dítěte do péče apod.

1.4 Popis profese sociálního pracovníka

V praxi se můžeme setkat s různými definicemi profese sociálního pracovníka zejména v souvislosti s charakterem jeho činnosti.

Ve společnosti je sociální práce vnímána odlišně, přičemž v zásadě největší rozdíly panují mezi laickou a odbornou veřejností. Zatímco sociální práce v neziskovém sektoru je vnímána veřejností spíše pozitivně, státem placení sociální pracovníci, tedy i sociální pracovníci OSPOD, jsou viděni spíše v negativním světle. Pohled společnosti je stále do značné míry ovlivňován účelově zpracovanými mediálními kauzami, které k pozitivnímu vnímání sociální práce zcela jistě nepřispívají. Tlak, kterému jsou sociální pracovníci ve své práci vystaveni (přístup veřejnosti, aktuální politická situace, tlak zaměstnavatele, nejasné a odporující si zákonné normy apod.), vede k jejich odbornému selhávání ve složitých kauzách, následnému vyhoření a často i odchodu z profese.

Povolání zcela rozhodně nelze označit jako lehké a nenáročné, s ohledem na psychickou zátěž, jíž se vyznačuje.

1.4.1 Celková charakteristika profese

Matoušek charakterizuje sociální pracovníky jako osoby „pomáhající jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky“. (Matoušek, 2003a, s. 11).

Rychlý a v některých oblastech až hektický vývoj společnosti zasahuje do všech oblastí života jedinců a sociálních skupin. Ti jsou vystaveni tlaku a vlivu často zcela nových sociálně-patologických jevů, které nedokáží z důvodu limitu svých sociálních kompetencí sami bez pomoci řešit. Společenskou zakázkou zdravé společnosti je tyto životní situace pomoci řešit a sanovat.

Podle Matouška (2003a) se u řady profesí jako jsou lékaři, psychologové a další pomáhající profese předpokládá, že jsou vybaveny osobnostními předpoklady k tomu, aby pomáhali lidem při zvládnání jejich problémů a životních překážek. Stejně předpoklady pak jsou očekávány i od sociálních pracovníků, kteří by měli být připraveni pomoci lidem zvládnout a překonat jejich sociální a emoční problémy.

Stát, za účelem ošetření specifických potřeb rodin a ohrožených dětí, definoval v ZOSPOD pozici sociálního pracovníka OSPOD, a zároveň jej vybavil potřebnými zákonnými kompetencemi k jejich řešení, stanovil práva a povinnosti. Ty pak zasadil do určitého kompetenčního modelu v systému SPO, kdy v § 4 odst. 1 ZOSPOD, a definoval jednotlivé orgány sociálně-právní ochrany dětí³.

Dále se tato práce soustřeďuje na činnost sociálních pracovníků OSPOD, kteří vykonávají svou činnost v rámci obecního úřadu obce III. typu v přenesené působnosti.

1.4.2 Kontext organizace

V rámci druhé fáze reformy státní správy došlo ke zrušení okresních úřadů a s účinností od 1. ledna 2003 přešly jeho kompetence v oblasti SPO na obecní úřady obcí s přenesenou příslušností, které jsou zpravidla také označovány jako obecní úřady III. typu. V rozsahu jednoho zaniklého správního celku vznikly 2-4 úřady, na které přešla vždy část pracovníků z bývalého oddělení péče o rodinu. Spolu s pracovníky OSPOD byla převedena i příslušná spisová agenda dětí a žadatelů o NRP. Klíčem k rozdělení spisové agendy bylo trvalé bydliště dětí, žadatelů o NRP, včetně stávajících pěstounů.

³) §4 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí:
Sociálně-právní ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou

- a) krajské úřady,
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- c) obecní úřady a újezdni úřady,
- d) ministerstvo,
- e) Úřad,
- f) Úřad práce České republiky – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu.

Na změny lze nahlížet pozitivně, jestliže je vnímáme ve světle přiblížení úředníka k občanům, negativním průvodním znakem však bylo rozbití fungujících oddělení a zánik specializací. Změny se citelně dotkly i pozice sociálního pracovníka na úseku NRP. Jeho činnost byla většinou spojena s výkonem jiné funkce, která v řadě případů neměla a bohužel dosud nemá s výkonem SPO žádnou přímou spojitost.

Aktuálně je SPO na úseku NRP vykonávána na obecních úřadech obcí III. typu většinou v rámci samostatného oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Oddělení jsou začleněna nejčastěji pod odbory sociálních věcí a zdravotnictví.

1.4.3 Hlavní pracovní činnosti

V České republice je SPO dětí součástí veřejného práva. V právním systému je zakotvena a definována v ZOSPOD, který prakticky definuje pracovní úkony a činnost sociálních pracovníků OSPOD včetně oblasti NRP. Některé další povinnosti a práva rovněž vycházejí ze zákona o rodině (dále jen „ZOR“) a mezinárodních norem, které s výkonem a poskytováním SPO úzce souvisejí.

Činnost sociálních pracovníků je zároveň korigována instrukcemi a metodickými pokyny nadřízených správních orgánů, zejména místně příslušného krajského úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Některé úkony jsou také bezprostředně ovlivňovány nadřízenými pracovníky v rámci hierarchie v daném úřadu.

Hlavní pracovní činnosti:⁴

- vyhledávání dětí, kterým je potřeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou PP nebo osvojení;
- vyhledávání fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny;
- přijímání žádostí o zprostředkování PP a osvojení;
- posouzení žádosti o zprostředkování, shromažďování podkladů, rozhodnutí o zamítnutí žádosti;
- rozhodování o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo pěstounů;
- rozhodování o zastavení řízení o zprostředkování NRP;

⁴) specializovaný výkon SPO dle ustanovení § 16a, §§ 19 - §22, § 27a, § 29, § 47a – §47c ZOSPOD.

- přijímání souhlasu rodiče s osvojením dítěte;
- činění opatření k ochraně dítěte převzatého do péče cizí osoby;
- poradenství a pomoc žadatelům o NRP, osobě, která převzala dítě do péče, osobám pečujícím a osobám v evidenci;
- sledování vývoje dětí svěřených do péče cizí fyzické osoby;
- návštěvy dětí v péči jiné fyzické osoby než rodiče;
- návštěvy dětí v péči zařízení pro výkon ústavní výchovy (dále jen ÚV“) nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen „ZDVOP“);
- spolupráce s biologickou rodinou dětí v PP, doprovázení pěstounských rodin;
- účast na soudních řízeních ve věcech NRP, zpracování zpráv pro soudní jednání;
- uzavírání dohod o výkonu PP, zajišťování práv a potřeb osob pečujících a dětí svěřených do pěstounské péče;
- vyhodnocení potřeb dítěte a tvorba individuálního plánu ochrany dítěte;
- účast na jednání krajských úřadů při zprostředkování NRP;
- jednání s pomáhajícími profesemi, podávání návrhů a podnětů soudu, realizace případových konferencí apod.

Uvedený přehled hlavních pracovních činností není zdaleka úplným a vyčerpávajícím výčtem všech aktivit a úkonů, které sociální pracovník na úseku NRP vykonává. Obsahuje však všechny zásadní a převažující specializované činnosti vyplývající z ustanovení ZOSPOD.

1.4.4 Požadavky na výkon profese

V souvislosti s rozvojem společnosti, složitostí sociálních jevů, vazeb a zvyšující se závažnosti případů, které sociální pracovníci v oblasti ochrany práv a zájmů dětí řeší, se přímo úměrně zvyšují také nároky na jeho zdravotní stav, zejména psychickou odolnost, vzdělání, odbornost a profesionalitu.

Jak uvádí Matoušek (2003a) je také nezbytné, aby sociální pracovník respektoval právní normy a systém, dbal pokynů svého zaměstnavatele a respektoval je, a v neposlední řadě ctil zásady své profese. Respekt k právu a pokynům je nesmírně

důležitý, neboť sociální pracovník vstupuje a zasahuje do života klientů a je proto nadměru důležité, aby jeho kroky byly v souladu se zákonnými normami.

V zásadě můžeme rozdělit požadavky na výkon profese takto:

a) Osobnostní a morální předpoklady:

- respekt k právu,
- dodržování profesních etických norem - Etický kodex sociálních pracovníků,⁵
- trestní bezúhonnost.⁶

b) Zdravotní předpoklady – fyzické a psychické:

- fyzická způsobilost (např. náročnost práce v terénu),⁷
- schopnost práce s problematickým klientem,
- schopnost zvládat vypjaté situace,
- schopnost rozlišení mezi soucitem a empatií.⁸

c) Odborná způsobilost

- vzdělání,⁹
- praxe,
- průběžné vzdělávání – akreditované kurzy.

1.4.5 Typologie případů ve vztahu k žadatelům o pěstounskou péči

Tato subkapitola se zabývá vzorovými kazuistikami, které se v současné době převážně vyskytují v oblasti NRP. Neklade si za cíl absolutní výčet, uvádí pouze ty,

⁵) MATOUŠEK, O. a kol.: Metody a řízení sociální práce. Praha, Portál, 2003, str. 41-42.

⁶) Dle § 110 odst. 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁷) Dle § 110 odst. 3 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

⁸) KOPŘIVA, K.: Lidský vztah jako součást profese. Praha, Portál, 1993, str. 79.

⁹) Dle § 110 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.:

Odbornou způsobilostí k výkonu povolání sociálního pracovníka je:

- a) vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost,
- b) vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku, akreditované podle zvláštního právního předpisu,
- c) absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech uvedených v písmenech a) a b) v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu sociálního pracovníka v trvání nejméně 5 let, za podmínky ukončeného vysokoškolského vzdělání v oblasti studia, která není uvedena v písmenu b),
- d) absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů v oblastech uvedených v písmenech a) a b) v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu sociálního pracovníka v trvání nejméně 10 let, za podmínky středoškolského vzdělání s maturitní zkouškou v oboru sociálně právním, ukončeného nejpozději 31. 12. 1998.

s nimiž se pracovníci OSPOD nejčastěji setkávají. Není například řešená pěstounská péče párů stejného pohlaví.

a) Pěstounská péče

- manželský pár, popř. samožadatelka – samožadatel;
- vlastní děti již odrostlé případně ve starším školním věku;
- potřeba realizovat dále rodičovskou péči a pomoci dítěti, které nemůže vyrůstat v biologické rodině;
- žadatelé jsou zpravidla zaměstnanci případně OSVČ (živnostníci), bydlí v nájemním bytě, případně ve starším nebo rekonstruovaném domě;
- vzdělání úplně střední odborné, vyučen v oboru, výjimečně vysoká škola obou manželů žadatelů;
- malé nebo žádné zkušenosti s výchovou dítěte v NRP;
- v případě manželů žadatelů je jeden z nich často v domácnosti nebo v důchodu (invalidní);

b) Pěstounská péče příbuzenská

- biologicky příbuzné osoby dítěti;
- řešení krizové situace v širší rodině;
- chybí potřeba realizace rodičovské péče, je nahrazena potřebou zachovat sociální hodnotu rodiny (společenský tlak na rodinu, která je považovaná za selhávající);
- není blíže specifikován způsob finančních prostředků (zaměstnanec, OSVČ, důchodce);
- bydlení různorodé (vlastní i nájemní);
- vzdělání různorodé (ZŠ, SŠ, VŠ);
- zkušenosti pouze s výchovou vlastních dětí;

c) Pěstounská péče na přechodnou dobu

- není specifikována v partnerském vztahu;
- vysoká altruistická motivace směrem k dítěti;
- sociální zajištění (uspokojení potřeby společenské prestiže);
- finanční zabezpečení (řešení vlastní pracovní krize);
- bydlení různorodé (vlastní i nájemní);
- vzdělání různorodé (ZŠ, SŠ, VŠ);
- chybí zkušenosti s krátkodobou péčí o biologicky nepříbuzné dítě;

- chybí zkušenost s péčí o dítě staršího 3 let;

1.4.6 Typologie případů ve vztahu k situaci dítěte

V oblasti náhradní rodinné péče se nejčastěji vyskytují v problematice dětí následující modelové situace:

a) Dítě, jehož rodiče zemřeli

Případ, kdy dítě osiřelo a zůstalo bez pomoci širší rodiny, se v praxi téměř nevyskytuje. Tam, kde rodiče dítěte spolupracují v rámci širší rodiny a nebyly narušeny sociální vazby, vždy dochází k tomu, že fyzická osoba dítěti příbuzná požádá o svěřeni dítěte do své péče, ať již podle § 45 ZOR nebo v rámci pěstounské péče § 45a ZOR, resp. pěstounské péče na přechodnou dobu.¹⁰

b) Dítě ohrožené selháním biologické rodiny

Jedná se o nejčastější variantu řešení problému na straně dítěte. Postupu však předchází jeho umístění do ústavní péče nebo péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z důvodů, že rodina si neplnila své zákonné povinnosti vůči dítěti nebo je svým konáním poškozovala. V uvedených případech hledá stát dítěti náhradní rodinné prostředí, které by nahradilo ztráty získané v biologické rodině. Dítě je kontaktováno prověřenou nepřibuznou rodinou v konkrétním zařízení a postupně si k této rodině vytváří citové vazby. Je plně informováno s ohledem na věk a rozumovou vyspělost o své sociální situaci včetně vysvětlení možností pro ukončení PP a jeho návratu zpět do biologické rodiny. To vše předpokládá odstranění důvodů na straně biologické rodiny, pro které bylo dítě z rodiny odňato příslušným rozhodnutím soudu.

c) Dítě, jehož rodiče dali souhlas se zprostředkováním NRP

V řadě případů je dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ZDVOP dlouhou dobu a není v silách rodičů odstranit nebo zmírnit důvody, pro které bylo dítě z rodiny odejmuto. Výsledkem sociální práce s rodinou je souhlas se zprostředkováním náhradní rodinné péče pro takové dítě. Situace, zde popsaná, není příliš častá, protože rodičovství je významná sociální hodnota a řada rodičů, i když si uvědomuje, že není

¹⁰⁾ Srovnej § 45, § 45a, § 19 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a § 24 a § 24d zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. S účinností od 1. ledna 2014 vstoupí v platnost nový Občanský zákoník, který pojme rodinné právo a samostatný zákon o rodině zanikne.

v jejich silách dítě vychovávat, nedá souhlas k takovému postupu ze „společenských důvodů“. Jedná se o naplnění etického problému, kdy nelze předpokládat, že sociální vrstva, ze které rodič pochází, přijme informaci, že dal souhlas s umístěním dítěte v jiné rodině. V těchto sociálních skupinách „společensky přijatelné“ ponechat dítě v ústavní výchově a nikoli dát souhlas s jeho umístěním v ústavní výchově.

c) Dítě - nalezenec (např. Babybox)

V případech, ve kterých je naprosto neznámá sociální historie dítěte, hrozí, že jeho vývoj bude v budoucnu neslučitelný s možností jeho umístění v osvojení. Rizika jsou pro budoucí osvojitele velmi významná a dnes již víme, že může být nalezeno i dítě starší než novorozeneckého věku. Z toho důvodu přichází v úvahu navrhnout institut pěstounské péče, kde vazby mezi dítětem a pěstounem nejsou vazbami definitivními a v zásadě pěstounská péče chrání obě strany, jak dítě, tak pěstouny. Tento způsob převzetí dítěte do pěstounské péče je málo obvyklý, přestože by byl vhodný zejména pro děti kojeneckého a batolecího věku. V důsledku vysokého zájmu o zprostředkování osvojení bývají právě tyto děti umisťovány do této formy NRP a to i za cenu, že v budoucnu může dojít k významným výchovným nebo zdravotním problémům na jejich straně.

1.5 Profesiografie

Profesiografii definuje odborná literatura jako jednu z významných metod psychologie práce, sloužící k popisu a rozboru pracovních činností určité profese.

„Psychologie práce usiluje o poznání psychických procesů a vlastností člověka v pracovní činnosti.“ (Matoušek, Růžička, 1965, s. 48)

„Profesiografie je získávání a zpracování psychologických, fyziologických i jiných poznatků o pracovních činnostech. Jejím výsledkem je profesiogram.“ (Štikar, Rymeš, Riegel, Hoskovec, 2000, s. 37).

Jak dále uvádí Matoušek (1965), je při zkoumání určité profese nutné zaměřit pozornost na výčet vykonávaných postupů a operací, shrnout charakteristiku práce a označit odborné nároky na její výkon. Smyslem postupu je podat informovaný a dostatečný obraz o zkoumané činnosti.

Variabilní struktura profesiogramu umožňuje jejich rozdělení na profesiogramy určené:

- a) k profesionální informaci o příslušné profesi;
- b) k poskytování profesionálního poradenství (např. pro potřeby rozmístění pracovníků do určitých pozic);
- c) k provádění racionalizačních zásahů uvnitř dané profese (např. úpravy pracovního prostředí, výcviku).

(Štikar, Rymeš, Riegel, Hoskovec, 2000)

Pro účely této bakalářské práce byl vybrán stručný a přehledný profesiogram určený k získání profesionální informace o zkoumané profesi sociálního pracovníka na úseku NRP obecního úřadu obce III. typu, které zároveň může, díky podrobnému zkoumání jednotlivých činností, sloužit jako východisko pro tvorbu metodiky, pro účely racionalizace a sjednocení (standardizace) postupů v dané profesi.

2. Praktická část

2.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo získat potřebná a vypovídající data o jednotlivých pracovních aktivitách a úkonech, včetně jejich časové náročnosti, sociálního pracovníka na úseku NRP obecního úřadu obce III. typu, která budou podkladem k vytvoření profesiogramu dané profese.

Za tímto účelem získané, teritoriálně ucelené, informace z praktického výkonu SPO, by měly současně přinést dostatečné odpovědi na výzkumné otázky, související s potřebou jednotné metodiky upravující činnost sociálních pracovníků pro NRP.

2.2 Výběr zkoumaného vzorku

Výzkum byl realizován v rámci jednoho správního obvodu krajského úřadu na všech jím podřízených obecních úřadech obcí s rozšířenou působností. Krajský úřad byl vybrán s ohledem na bydliště a pracoviště zpracovatele výzkumu, zejména pak na časovou dostupnost a přístup k potřebným údajům nezbytným ke zpracování výsledků. Přímými účastníky výzkumu byli sociální pracovníci odborů sociálních věcí nebo oddělení sociálně-právní ochrany, kterým byl podle organizační struktury jednotlivých úřadů svěřen výkon sociálně-právní ochrany dětí v rámci přenesené působnosti na úseku náhradní rodinné péče.

2.3 Použité metody

Výzkumnou metodou byl zvolen dotazník (viz. Příloha 1) určený pro sociální pracovníky na úseku NRP obecních úřadů a časový snímek dne sociálního pracovníka OSPOD obecního úřadu obce III. typu (viz. Přílohy 9 - 12).

Za účelem doplnění informací získaných z dotazníkového šetření byl výzkum rozšířen o řízený rozhovor s pracovníky oddělení sociálně-právní ochrany nadřízeného krajského úřadu, kteří zpracovávají podklady o dětech a žadatelích, za účelem zprostředkování NRP (viz. Příloha 13).

Pro potřebu evaluace získaných výsledků byly výzkumné metody ještě doplněny o *analýzu obsahu spisové dokumentace* o dětech, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí a žadatelů o NRP se zaměřením na PP.

První fáze výzkumu metodou dotazníkového šetření byla realizována průběžně v měsících listopadu až prosinci 2012. Respondentům byl k vyplnění dotazníku ponechán dostatečný časový prostor v délce 30 kalendářních dnů, a termín uzavření výzkumného šetření byl stanoven na 20. prosince 2012. Vyplněné dotazníky byly následně zpracovány a vyhodnoceny během měsíce lednu 2013.

S ohledem na zásadní změny v oblasti NRP, které s účinností od 1. ledna 2013, přinesl zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění ZOSPOD, byla výzkumná metoda časového snímku dne sociálního pracovníka, realizována ve dvou časových úsecích. V době před účinností novely v období června a září 2012, a následně po účinnosti novely zákona v období února a dubna 2013.

Rozhovory se sociálními pracovníky byly realizovány v březnu 2013 jednorázově bez následného doplňování.

Analýza dokumentů byla prováděna průběžně v období října 2012 až března 2013.

2.3.1 Dotazník

K realizaci dotazníkového šetření a zajištění anonymity respondentů bylo využito internetové aplikace <http://www.Mojeanketa.cz>.

Odkaz na webové stránky ke zpracování dotazníku byl zaslán na veřejně dostupné elektronické adresy pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí všech obecních úřadů obcí III. typu v rámci jednoho kraje.

V průvodním dopise byli pracovníci požádáni o vyplnění dotazníkového šetření, poučení o způsobech zajištění anonymity respondentů a účelu realizace průzkumu zaměřeného na zmapování náročnosti výkonu profese sociálního pracovníka pro oblast NRP na obecních úřadech obcí III. typu, včetně zjištění jeho potřeb na metodické vedení při zprostředkování NRP.

Respondentům bylo položeno celkem 22 otázek, z toho 13 z nich tvořily otevřené otázky zaměřené na názory respondentů souvisejících s náročností činnosti sociálního pracovníka na úseku NRP, 4 uzavřené otázky zjišťující názor respondenta na jeho postoj

ke klíčovým pracovním postupům (s volitelnou odpovědí ano/ne), a 5 uzavřených otázek sledujících postoj respondenta k jednotlivým okruhům NRP ve vztahu k jeho pracovním úkonům (s volitelnou jedinou platnou odpovědí z nabízené škály).

Vzhledem k malému počtu oslovených respondentů, který vyplynul z potřeby uceleného vzorku z jednoho zvoleného kraje, byla návratnost dotazníkového poměrně vysoká. Pouze 3 pracoviště OSPOD z 26 oslovených se dotazníkového šetření neúčastnila šetření, návratnost byla 82,5%.

2.3.2 Rozhovor

Za účelem korekce a dokreslení informací získaných z dotazníkového šetření byly provedeny polostrukturované rozhovory se dvěma sociálními pracovníci nadřízeného krajského úřadu (označeny A, B). Typ výzkumného rozhovoru o 10 otázkách byl zvolen záměrně, neboť umožnil hlubší proniknutí do problematiky a zkoumaného prostředí ve vztahu k výzkumným cílům. Výběr sociálních pracovníků krajského úřadu pro účely rozhovoru byl postaven na shodné zkušenosti se zpracováním žádostí o NRP, přičemž obě pracovnice průběžně zpracovávají stejný počet žádostí.

2.3.3 Časový snímek dne

Model časového snímku dne byl zpracován s ohledem obsah pracovní náplně a popisu pracovní činnosti sociálních pracovníků na úseku NRP vyplývající z povinností uložené jim ZOSPOD, znalosti vykonávané profese a informací získaných z rozhovorů se sociálními pracovníky včetně metodických pokynů Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a krajského úřadu.

Pracovní doba v rámci jednoho pracovního dne byla rozdělena na časové úseky po 15 minutách, přičemž byla respektována 40 hodinová, zákoníkem práce stanovená délka pracovní doby s 30 minutovou přestávkou na oběd, která se nezapočítává do pracovní doby. Rovněž bylo respektováno rozvržení pracovního týdne na úřední a neúřední dny s tím, že u všech respondentů na 4 úřadech bylo rozvržení pracovní doby totožné při zachování modelu úředního dne v pondělí a ve středu s pracovní dobou od 07.30 hod. do 17.00 hod. V neúředních dnech v úterý, čtvrtek a pátek byla stanovena pracovní doba od 07.00 hod. do 15.00 hod., resp. v pátek pak do 14.30 hod.

Všechna sledovaná pracoviště sociálních odborů byla přístupná veřejnosti i v neúředních dnech, neboť to vyžaduje charakter vykonávané profese a s ohledem na náplň práce nelze zajistit 100 % přítomnost všech sociálních pracovníků na pracovištích v úředních dnech.

Výběr pracoviště k provedení výzkumu byl realizován na základě vyhodnocení podkladů sledovaných statistických údajů na úseku NRP, uvedených v Ročním výkazu o výkonu sociálně-právně ochrany dětí za rok 2011 [Soc (MPSV) V 20-01] zpracovávaným Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Příslušná data byla čerpána z výkazů za jednotlivé obecní úřady obcí III. typu, z dožádané veřejně přístupné informace u příslušného krajského úřadu. Pro zachování reprezentativnosti sledovaných ukazatelů byly ke zpracování časového snímku dne zvoleny 2 pracovnice, u kterých lze předpokládat větší praktické zkušenosti na úseku NRP, neboť vykazují vyšší počet žadatelů o pěstounskou péči a osvojení a zároveň pracují s větším počtem dětí v náhradní rodinné péči a stejně tak větším počtem osob pečujících, u nichž je již pěstounská péče realizována. Další 2 pracoviště byla zvolena z opačného spektra vykazující diametrálně odlišný, tedy nízký počet sledovaných ukazatelů (minimální hodnota a maximální hodnota aritmetického průměru všech vybraných ukazatelů a druhá nejnižší a nejvyšší).

K výběru pracovišť sociálních pracovníků byla použita data ze statistického výkazu:

- počet dětí v PP k 31. 12. 2011 (řádek 89a, sloupec 4 výkazu);
- počet pěstounských rodin k 31. 12. 2011 (řádek 90, sloupec 4 výkazu);
- počet podaných žádostí o PP a osvojení ve sledovaném roce 2011 (součet řádků 91 a 92 sloupce 4 výkazu).

Jednotlivé úřady byly označeny jako A1, A2, B1 a B2, přičemž pracoviště s označením A1 a A2 vykazovaly nejvyšší a druhou nejvyšší hodnotu sledovaných ukazatelů, B1 a B2 pak hodnotu nejnižší resp. druhou nejnižší:

$$\mathbf{A1: (76 + 67 + 16 :3) = 53}$$

$$\mathbf{A2: (76 + 63 + 7 :3) = 48,6}$$

$$\mathbf{B1: (5 + 5 + 1 : 3) = 3,6}$$

$$\mathbf{B2: (6 + 5 + 0 : 3) = 4,6}$$

2.3.4 Rozbor dokumentů

Stejně jako rozhovor se sociálními pracovníky nadřízeného krajského úřadu byl za účelem doplnění získaných dat a ověření potřeby metodiky pro sociální pracovníky v NRP, proveden výzkum formou rozboru dokumentů.

Zkoumanými dokumenty byla spisová dokumentace žadatelů o pěstounskou péči, a spisované dokumentace dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí.

K přezkoumání byla zvolena spisová dokumentace, která byla k dispozici na příslušném nadřízeném krajském úřadě¹¹, a která byla zpracována sociálními pracovníky na úseku NRP ze zkoumaného vzorku. Spisy byly vybírány náhodně bez konkrétní vazby na zkoumaná pracoviště (pozn. A1, A2, B1, B2).

Celkem byl přezkoumán obsah 30 spisů dětí a 30 spisů žadatelů o PP. Počet spisů byl zvolen jako průměr z počtu spisů dětí svěřených do PP, která je na jednotlivých pracovištích OSPOD v rámci kraje sledována. Povinný obsah spisové dokumentace dětí i žadatelů stanovuje, kterou sociální pracovník obecního úřadu obce III. typu vede, shromažďuje a následně odesílá na krajský úřad, je taxativně vymezen v ZOSPOD.¹²

2.4 Výsledky výzkumu a jejich shrnutí

Údaje získané zejména vyhodnocením časových snímků dne tvoří podklad profesiogramu sociálního pracovníka. Analýza výsledků dalších výzkumných metod (dotazník, rozhovory, rozbor dokumentů) je zaměřena na zodpovězení výzkumných otázek:

- 1) Existují nedostatky v metodickém postupu sociálních pracovníků pro NRP při zpracování žádostí osob o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče?
- 2) Existují nedostatky v postupu sociálních pracovníků pro NRP při výběru dětí k jejich zařazení do registru dětí vhodných pro náhradní rodinnou péči?

¹¹) §22 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí:

Krajský úřad vede pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče evidenci dětí uvedených v § 19a odst. 1 a evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny.

¹²) Srovnej § 21 odst. 4 a § 21 odst. 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

2.4.1 Dotazník

Výsledky dotazníkového šetření jsou zpracovány za účelem profilace sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP a zmapování náročnosti profese z jeho úhlu pohledu, včetně schopností, dovedností a předpokladů řešit zásadní otázky spojené se zprostředkováním NRP.

Dotazníky byly distribuovány na všechna pracoviště sociálních pracovníků OSPOD, kteří vykonávají činnosti spojené s NRP, v rámci jednoho kraje. Výzkumný soubor tvořilo 26 pracovišť. Návratnost vyplněných dotazníkových šetření byla 88,5%. I přes početně malý výzkumný soubor, vybraný za účelem získání uceleného souboru dat z jednoho kraje, nebyly výsledky zpracovány na třech pracovištích ani poté, co dostatečným způsobem zajištěna anonymita respondentů. Riziko nízké návratnosti bylo shledáno v pracovní pozici osoby zadavatele ve vztahu k respondentům. Zpracovatel výzkumu je všem respondentům osobně znám z aktuálně zastávané pozice metodika SPO nadřízeného správního orgánu. Na druhé straně lze tuto skutečnost hodnotit pozitivně ve vztahu k relevantnosti a pravdivosti poskytnutých odpovědí.

Dotazníkovým průzkumem bylo zjištěno:

Všechny pozice zkoumaného vzorku pracovníků na úseku náhradní rodinné péče zastávají ženy i přesto, že zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách (dále „ZOSS“), který upravuje odbornou způsobilost pro výkon profese sociálního pracovníka, žádným způsobem pozici genderově nevynezuje. Tato skutečnost koresponduje s obecně známým faktem o vysokém početním zastoupení žen v profesi sociálních pracovníků.

Otázka č. 1

Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

(dle § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů)

Z uvedeného grafu č. 1 (Příloha 2) jsou zřejmé rozdíly mezi dosaženým vzděláním respondentů. Z celkového počtu 23 sociálních pracovníků má 14 z nich vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání v bakalářském nebo magisterském studijním programu (60,8%). Vzdělání v oboru sociální práce, sociální politika a oborech příbuzných, dle požadavků specifikovaných v § 110 ZOSS, dosahuje 82,6% pracovníků ze zkoumaného

vzorku. Vyšší odborné vzdělání mimo obor a vysokoškolské vzdělání mimo obor v magisterském studijním programu není u respondentů zastoupeno.

Ze zjištěných výsledků lze dovodit, že poměrně vysoké zastoupení odborně způsobilých pracovníků s vyšším a vysokoškolským vzděláním se nepochybně pozitivně odráží na profesionalitě sociálních pracovníků na úseku náhradní rodinné péče.

Otázka č. 2

Vaše pracovní pozice sociálního pracovníka pro oblast náhradní rodinnou péči je:

- a) specializovaná;*
- b) kumulovaná s jinou funkcí?*

Odpovědi na otázku zcela jednoznačně prokazují, že sociální pracovník, který se zabývá problematikou náhradní rodinné péče, není specialistou v oboru, na rozdíl například od pozice kurátora pro děti a mládež, jež má díky novele zákona o SPOD, vlastní definici své pracovní pozice. Jak ukazuje graf č. 2 (Příloha 2) celých 78,2% pracovníků má svoji pozici kumulovanou s jinou funkcí. Pouhých 5 pracovníků je specializovaných a plně se zabývá problematikou NRP. V souvislosti se změnami, které přinesla v oblasti NRP novela ZOSPOD, a které v důsledku znamenaly prudký nárůst úkonů a povinností ve vztahu k osobám pečujícím a osobám v evidenci, lze očekávat zvýšený tlak na osamostatnění a specializaci profese sociálního pracovníka pro NRP.

Otázka č. 3

S jakou funkcí (pracovní pozicí) je kumulována?

V odpovědích na následnou nepovinnou otázku konkretizovali respondenti funkci či pracovní pozici, se kterou je výkon náhradní rodinné péče na obecních úřadech III. typu kumulován. S převahou 72% se jedná o výkon sociálně-právní ochrany dětí ve svěřeném obvodu, tedy výkon činnosti terénního sociálního pracovníka, který má na starosti problematiku ohrožených dětí, na něž se SPO zaměřuje. V celkem 5 případech (27%) problematiku NRP řeší vedoucí oddělení SPO nebo vedoucí odborů. Pouze v jednom případě je funkce kumulována výkonem v samostatné působnosti úřadu, který s výkonem SPO blíže nesouvisí.

Otázka č. 4

Uvedte počet zpracovávaných žádostí o zprostředkování NRP za kalendářní rok (aritmetický průměr součtu zpracovaných žádostí za posledních 5 let).

Jednotlivé uvedené údaje v odpovědi na danou otázku vykázaly značný rozptyl mezi jednotlivými pracovišti sociálního pracovníka pro NRP. Zatímco nejnižší průměrný údaj byl vykázán v počtu 3 žádostí ročně, pak nejvyšší průměrný počet zpracovaných žádostí byl 20. Při použití aritmetického průměru údajů získaných od respondentů je průměrný počet zpracovaných žádostí o zprostředkování NRP v rámci jednoho kraje 7,73 žádostí. Pro cíle této práce, byla získaná data o počtu zpracovaných žádostí v rámci jednotlivých pracovišť sociálních pracovníků strukturována tak, aby poskytla přehledněji vyhodnotitelné údaje.

Údaje uvedené v grafu č. 3 (Příloha 2) ukazují počet jednotlivých pracovišť OSPOD k průměrnému počtu zpracovávaných žádostí o zprostředkování náhradní rodinné péče, bez bližší specifikace jejích forem, za jeden kalendářní rok. Údaje jsou diferencovány v rozsahu 0 – 5, 6 – 10, 11 – 15 a 16 – 20 žádostí. Výsledky dokazují, že většina sociálních pracovníků zkoumaného vzorku zpracuje průměrně do 10 žádostí o zprostředkování NRP za kalendářní rok.

Otázka č. 5

Co cítíte jako největší problém při zpracování žádostí o zprostředkování NRP? (např. časová náročnost, vágnost formulací v žádosti, nedostatek dostupných informací, přebytek informací, odborné fráze v lékařských zprávách apod.)

Celkem 14 respondentů pociťuje jako největší problém časovou náročnost zpracování žádosti a její kompletnosti. Důvody časové zátěže pak spatřují zejména v obsáhlosti formulářů, potřebě doložit velký počet potvrzení a dokladů, neúplnost některých údajů a nedostatek informací zejména pro potřeby poradenství a zpracování žádosti o pěstounskou péči na přechodnou dobu. Nedostatek času je zdůrazňován zejména u pracovníků s kumulovanou pozicí při výkonu běžné agendy OSPOD.

Dalším největším problémem je pro sociálního pracovníka zpracování žádostí podanou žadatelem/cizincem, a to zejména v otázce jazyková bariéry, zajištění předkladů odborných textů, zajištění tlumočnicka či žádosti o výpis z rejstříku trestů.

Problémy sociální pracovníci dále pocítují v nedostatečném soukromí při jednání s klienty, nedostatku informačních materiálů o NRP pro zájemce o zprostředkování nebo v duplicitě některých zjišťovaných údajů.

Otázka č. 6

Jakým způsobem pracujete s informací od žadatele o zprostředkování, která není v souladu s myšlenkou náhradní rodinné péče?

Otázka byla zaměřena na schopnosti sociálního pracovníka pracovat se sdělením žadatele, která jsou s myšlenkou náhradní rodinné péče, zajistit dítěti, které nemůže vyrůstat ve své biologické rodině, rodinu náhradní, tedy na prvním místě sledovat zájem a potřeby dítěte, nikoli saturace potřeb žadatele. Rizikové faktory nebyly v otázce blíže specifikovány, a byl dán prostor respondentům vnímat rizikové faktory v širokém spektru, dle profesionality sociálního pracovníka.

Pouze ve dvou případech se pracovníci s danou problematikou vůbec nesetkali. Z celkového počtu respondentů jich 82,6 % řeší situaci rozhovorem s žadatelem, hlubším objasněním principů náhradní rodinné péče a rizik spojených s jejím selháváním. Jako další nezbytný krok při práci s vnímaným rizikem, plynoucím z podané informace žadatelem, respondenti uvedli vhodnost a způsob jejího zpracování do zprávy, která je předávána krajskému úřadu jako jeden z podkladů pro psychologické posouzení žadatele.

Za zcela výjimečný a ojedinělý přístup k řešení situace lze označit odpověď respondenta, že žadateli sdělí, že takovou informaci nepotřebuje.

Otázka č. 7

Uveďte, z Vašeho pohledu, 5 nejdůležitějších faktorů, které ovlivní Vaše rozhodování, zda doporučit žádost o zprostředkování NRP k dalšímu zpracování krajským úřadem.

Otázka byla zaměřena na definici a pojmenování faktorů nejvíce ovlivňujících rozhodování sociálního pracovníka k doporučení žádosti o zprostředkování. Jejich počet byl v otázce omezen uvedením 5 nejdůležitějších.

Odpovědi jsou řazeny sestupně dle četnosti:

1. zájem o dítě,
2. motivace k NRP,
3. sociální, materiální a ekonomické zázemí,
4. stabilita vztahu a rodinné vazby,
5. chování a jednání žadatelů.

Dále bez pořadí:

- zdravotní stav žadatelů, bezúhonnost, osobnostní předpoklady, první dojem, podpora širší rodiny, ochota se vzdělávat v dovednostech, stabilita rodinného prostředí, nároky kladené na dítě.

Otázka č. 8

Uveďte, z Vašeho pohledu, časově nejnáročnější činnost spojenou se zpracováním žádosti o NRP.

U respondentů byla shledána velká shoda v označení a pojmenování náročných činností.

Jednotlivé úkony jsou řazeny sestupně:

1. administrativní úkony,
2. pohovory s žadateli,
3. šetření v rodinách žadatelů,
4. vyhodnocení situace rodiny.

Otázka č. 9

Uveďte, z Vašeho pohledu, časově nejnáročnější činnost vyplývající z pracovních povinností v souvislosti s Vaší náplní práce.

V odpovědích byly označeny činnosti, které jsou sociálními pracovníky subjektivně vnímány jako časově nenáročnější. Otázka nebyla, na rozdíl od předcházející, zaměřena na činnosti spojené s NRP, aby pojmulu veškeré činnosti, které sociální pracovník v průběhu pracovního dne vykonává zejména s ohledem na kumulaci funkcí.

Činnosti jsou řazeny sestupně:

1. vedení spisové dokumentace a administrativa,
2. vyhodnocení situace dítěte,
3. šetření v terénu,
4. výkon kumulované funkce,
5. jednání s klienty na pracovišti.

Otázka č. 10

Před rozhodováním, zda doporučit žádost o NRP k dalšímu projednání, považujete za důležitý osobní kontakt s žadatelem v jejich přirozeném prostředí?:

- a) ano
- b) ne

Na danou otázku odpověděli respondenti stejně, a výsledkem je 100% shoda na důležitosti osobního kontaktu s žadatelem v jejich přirozeném rodinném prostředí, ještě předtím, než se rozhodnout, zda žádost o NRP doporučí k dalšímu projednání.

Otázka č. 11

Uveďte časovou náročnost šetření v rodině žadatele (údaj uveďte v minutách).

Z časových údajů uvedených v odpovědích respondentů lze uzavřít, že v 86,9% časová zátěž šetření v rodině žadatele o NRP nepřekračuje 2 hodiny. Odpovědi nezahrnují časovou ztrátu spojenou s dopravou do rodiny žadatele.

Časová náročnost je řazena sestupně:

1. 60 minut (8x),
2. 120 minut (5x),
3. 90 minut (4x),
4. 40 minut (3x),
5. 180 minut (2x),
6. 240 minut (1x).

Otázka č. 12

Která z uvedených forem NRP je pro Vás subjektivně nejnáročnější pro posouzení vhodnosti žadatele:

- a) osvojení;*
- b) pěstounská péče;*
- c) pěstounská péče na přechodnou dobu?*

V procesu posuzování a vyhodnocování vhodnosti žadatele je sociálními pracovníky s výraznou převahou vnímána jako nejnáročnější forma NRP pěstounská péče na přechodnou dobu. Celkem 52% dotázaných sociálních pracovníků, jak ukazuje graf č. 4 (Příloha 2), staví uvedenou formu PP na první místo v náročnosti. Ta je následována běžnou pěstounskou péčí. Naopak pouze 17% respondentů subjektivně vnímá jako nejnáročnější osvojení.

Otázka č. 13

Která z uvedených forem NRP je pro Vás subjektivně nejnáročnější pro posouzení vhodnosti dítěte:

- a) osvojení;*
- b) pěstounská péče;*
- c) pěstounská péče na přechodnou dobu?*

Respondenti označili pěstounskou péči na přechodnou dobu, shodně jako u otázky předchozí, za nejnáročnější formu NRP také z hlediska posouzení vhodnosti pro určité dítě. Jak ukazuje graf č. 5 (Příloha 2), jsou obě formy pěstounské péče vnímány v otázce posuzování vhodnosti jako výrazně náročnější než osvojení.

Otázka č. 14

Z jakých důvodů jste zvolili danou formu NRP v předchozí odpovědi?

Doplňující otázka byla vybrána za účelem zdůvodnění předchozí volby nejnáročnější formy NRP z hlediska vhodnosti dítěte.

Pěstounská péče na přechodnou dobu:

- motivace žadatelů - riziko zneužívání PPPD jako snadného zaměstnání,

- chybí zkušenosti s formou PPPD,
- chybí příklady dobré praxe,
- rizika vytváření vazby dítěte na osobu pěstouna v tzv. „přestupné stanici“,
- rizika vystřídání několika pěstounských rodin a poškození citového vývoje dítěte,
- nejistota dítěte,
- nutnost vysoké profesionality pěstounů,
- zájem pouze o tzv. ranou péči.

Pěstounská péče:

- motivace žadatelů,
- problematika kontaktu s biologickou rodinou dítěte,
- vnímání pěstounské péče spíše jako „malého osvojení“,
- neomezení počtu dětí přijímaných do PP s ohledem na počet dětí vlastních.

Osvojení:

- nevratnost zásahu do života dítěte,
- motivace žadatelů,
- závažnost zásahu do života dítěte – nevratnost rozhodnutí.

Otázka č. 15

Pro účely zpracování podkladů dítěte pro jeho nahlášení do NRP, považujete za nejsložitější zjišťování informací pro:

- a) osvojení;
- b) pěstounskou péči;
- c) pěstounskou péči na přechodnou dobu?

V kontextu předchozích odpovědí, kdy je pěstounská péče na přechodnou dobu vnímána respondenty s výraznou převahou jako nejnáročnější forma NRP při posuzování vhodnosti obou cílových skupin sociálního pracovníka, považují sociální pracovníci všechny formy NRP za stejně složité při zjišťování informací. Graf č. 6 (Příloha 2) ukazuje poměrně vyrovnanou pozici jednotlivých forem NRP. Pěstounskou péči na přechodnou dobu vnímá pro účely shromažďování potřebných podkladů o dítěti jako složitou pouze 26% dotázaných.

Otázka č. 16

Před rozhodnutím o nahlášení dítěte do NRP, shledáváte a vnímáte osobní kontakt s dítětem jako důležitý a nezbytný:

a) ano;

b) ne?

Stejně jako odpověď na otázku č. 10 vykazala 100% shodu respondentů ve vnímání důležitosti osobního kontaktu s žadatelem o NRP před rozhodnutím doporučit žádost ke zprostředkování, našli respondenti rovněž 100% shodu v důležitosti a potřebnosti osobního kontaktu sociálního pracovníka s dítětem, před samotným nahlášením do NRP.

V souvislosti s novelou ZSPOD účinnou od 1. 1. 2013 došlo k změně v pojetí dítěte vhodného do náhradní rodinné péče. Zákon zavádí do praxe termín „dítě, kterému je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče nebo osvojení“. Zároveň za takové dítě označuje v § 21 odst. 1 ZOSPOD každé dítě, u kterého podal OSPOD návrh soudu dle § 14 odst. 1 písm. a) – f) ZOSPOD, nebo bylo soudem jinak zahájeno řízení, které může vést k odebrání dítěte z péče rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu.¹³

Ze zákona je tedy sociální pracovník povinen na každé dítě prvotně nahlížet jako na dítě vhodné pro náhradní rodinnou péči. Je možné proto konstatovat, že termín „dítě vhodné do náhradní rodinné péče“ ztrácí své původní opodstatnění a smysl.

Sociální pracovník je povinen ze zákona založit takovému dítěti spisovou dokumentaci pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče a tuto ještě před ukončením soudního řízení odeslat na příslušný krajský úřad ke zprostředkování NRP dle §21 odst. 6 ZOSPOD.

V praxi to znamená, že ne ve všech případech může sociální pracovník, ještě před odesláním spisové dokumentace, dítě kontaktovat nebo s ním na téma NRP komunikovat, např. při podání návrhu na nařízení ústavní výchovy nebo umístění dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc ze strany rodičů či jiných osob odpovědných za jeho výchovu.

¹³) srovnej § 14, § 19a, s § 21 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Otázka č. 17

V případě, že ano, uveďte průměrnou časovou náročnost kontaktu s dítětem (v minutách).

Z vyhodnocení odpovědí vyplývá, že časová zátěž kontaktu sociálního pracovníka s dítětem, kterému má být zprostředkována některá s forem NRP, nepřekračuje v 78,2 % délku 60 minut. Rozptyl časových údajů lze vysvětlit zejména věkem a rozumovou vyspělostí dítěte.

Odpovědi respondentů jsou seřazeny sestupně:

1. 30 minut (9x),
2. 40 minut (5x),
3. 60 minut (4x),
4. 90 minut (2x),
5. 120 minut (2x),
6. 240 minut (1x).

Otázka č. 18

Myslíte si, že je dostatečným způsobem ošetřena metodika zpracování žádostí o NRP?:

- a) *ano*
- b) *ne*

Výraznější většina respondentů vnímá metodiku zpracování žádostí o jednotlivé formy NRP jako dostatečně ošetřenou. Graf č. 7 (Příloha 2) ukazuje celkem 65,2 % spokojenost s metodickými instrukcemi.

Otázka č. 19

Jakou byste v této oblasti uvítali změnu?

V doplňující otázce mohli respondenti uvést svá doporučení a návrhy na změny v oblasti zpracování žádostí o NRP. Lze předpokládat, že odpověď na otázku uvedli respondenti, kteří na předchozí otázku odpověděli negativně a metodiku zpracování žádostí o náhradní rodinnou péči vnímají jako nedostatečnou.

Vítané změny:

- zjednodušení administrativy,
- častější školení ke zpracování žádostí a metodiky posuzování žadatelů,
- hlubší psychologické zkoumání žadatelů - posudek,
- sjednocení a srozumitelnost formulářů pro žadatele,
- zrušení IPOD, pěstouni jej vnímají negativně – nabourávání státu do soukromí rodiny,
- podrobnější lékařské vyšetření žadatelů,
- větší informovanost o průběhu zprostředkování – zpětná vazba od krajského úřadu,
- potřeba metodiky k pěstounské péči na přechodnou dobu (vymezení kompetencí zainteresovaných OSPOD, osob v evidenci a pověřených osob, které uzavírají dohody s pěstouny na přechodnou dobu).

Otázka č. 20

Myslíte si, že je dostatečným způsobem ošetřena metodika volby vhodnosti dítěte do NRP?:

- a) ano*
- b) ne*

Druhá otázka související s vnímáním potřebnosti vytvoření, doplnění nebo změny metodiky v oblasti náhradní rodinné péče, si kladla za cíl získat odpovědi týkající se metodiky výběru dítěte do NRP. Celkem 78, 2% respondentů považuje metodické postupy v tomto ohledu za dostatečně ošetřené. Rozložení odpovědí znázorňuje graf č. 8 (Příloha 2).

Otázka č. 21

Jakou byste v této oblasti uvítali změnu?

Ačkoli většina respondentů žádnou změnu v oblasti metodiky k výběru dítěte do NRP nenavrhovala, v odpovědích na uvedenou otázku se objevily následující návrhy:

- vytvořit metodiku pro rozlišení požadavků na jednotlivé typy NRP,
- podrobnější a komplexnější zkoumání situace dítěte,
- posouzení, zda je skutečně dítě do NRP vhodné či nikoli,

- zjednodušit formuláře a administrativní zátěž.

Otázka č. 22

Chcete k dané problematice doplnit něco, co nebylo ošetřeno dotazníkem?

Respondenti doplnili problematiku náhradní rodinné péče o následující poznatky:

- nelze zcela vypovídajícím způsobem předvídat chování a reakce zejména starších dětí na realizaci náhradní rodinné péče,
- kontakt a pohovor sociálního pracovníka s dítětem neodhalí možná rizika selhání NRP,
- příbuzenská pěstounská péče se jeví jako velmi riziková.

2.4.2 Časový snímek dne

Pro zpřehlednění údajů v časovém snímku dne byly jednotlivé úkony shrnuty do tematických celků, které spolu obsahově souvisí či se navzájem prolínají. Při zpracování tematických okruhů bylo přihlédnuto k rozdělení aktivit pracovníků sociálně-právní ochrany dětí, které jsou uváděny v rámci analýzy současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí. (Barvíková, Svobodová, Šťastná, 2010).

V průběhu provádění výzkumu bylo zjištěno, že na třech, ze čtyř vybraných, pracovištích vykonávají agendu náhradní rodinné péče pracovníci v tzv. kumulované pozici, kdy spolu s hlavní pracovní činností agendy vykonávají zároveň úkony spojené s jinou pracovní pozicí. Jedná se o činnosti spojené s funkcí vedoucí oddělení, vedoucí odboru, resp. terénního sociálního pracovníka, který vykonává SPO, jež s problematikou NRP přímo nesouvisí.

K rozlišení pracovních úkonů na jednotlivých pozicích, byly pro cíle této práce vykonávané činnosti rozděleny na obecný výkon SPO, specializovaný výkon SPO, výkon činnosti, který nesouvisí s SPO a okruh činností vyplývajících ze zákoníku práce.

Úkony byly označeny následovně:

- **N** (činnosti spojené s kumulovanou pozicí, které s výkonem NRP nesouvisí – činnost vedoucího odboru či oddělení),
- **SPO/O** (činnosti obecného výkonu sociálně-právní ochrany spojené s kumulovanou pozicí – např. terénní sociální pracovník),
- **SPO/NRP** (činnosti specializovaného výkonu SPO v oblasti náhradní rodinné péče),
- **OPČ** (obecně platné činnosti vyplývající ze zákoníku práce a organizačního řádu úřadu - přestávka na oběd, porada oddělení nebo odboru, vzdělávání, účast na školeních a seminářích).

Základní rozdělení úkonů bylo následně diferencováno do jednotlivých tematických celků zahrnující konkrétní činnosti (označeno římskými číslicemi):

Okruh N - činnosti nesouvisející s výkonem NRP:

- I. **Činnosti se vztahem k SPO** (řešení stížností na výkon SPO, účast u opatrovnických soudních řízení, řešení přestupků na úseku SPO, jiné úkony, které souvisí s výkonem SPO),
- II. **Činnosti bez vztahu k SPO** (úkony vůči jinému, přímo podřízenému oddělení, účast na poradách úřadu, administrativní úkony, zpracování pošty, výkon jiné agendy, např. personální záležitosti, hodnocení pracovníků apod.).

Okruh SPO/O - obecné činnosti související s výkonem SPO:

I. Poradenství a preventivní činnost

- přijímání oznámení o dítěti, na nějž se SPO zaměřuje,
- poskytování poradenství rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
- jednání s pomáhajícími profesemi, školským zařízením, pediatrem apod.,
- podávání návrhů a podnětů soudu,
- případové konference.

II. Výkon kolizního opatrovnictví

- šetření v rodině, ve škole, v jiném prostředí, v němž se dítě nachází,
- zpracování záznamu a zprávy ze šetření,
- příprava na soudní jednání, opatrování si podkladů, vyhodnocení situace dítěte,
- a účast na soudním jednání.

III. Výkon SPO ve vztahu k dětem mimo biologickou rodinu

- návštěva dítěte v zařízení pro výkon ÚV a OV, ZDVOP, v ZSS,
- návštěva rodičů dítěte umístěného rozhodnutím soudu nebo na základě žádosti rodičů mimo rodinu, sanace rodiny,
- zpracování podkladů ze šetření.

IV. Administrativní úkony

- vedení spisové dokumentace,
- práce s rejstříky,
- práce s elektronickou poštou,
- zpracování vyhodnocení dítěte,
- zpracování individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD),
- poskytování informací,
- nahlížení do spisové dokumentace.

Okruh SPO/NRP – specializované činnosti související s NRP:

I. Poradenství

- poskytování informací a základního poradenství zájemcům o jednotlivé formy NRP,

II. Doprovázení náhradních rodin

- poskytování poradenství osobám pečujícím,

- šetření v rodinách za účelem sledování vývoje dětí svěřených do péče jiných fyzických osob,
- spolupráce s biologickou rodinou dítěte.

III. Zpracování žádostí o NRP

- přijímání žádostí o zprostředkování NRP,
- šetření v rodině žadatele,
- kompletace žádosti a odeslání na krajský úřad.

IV. Zprostředkování NRP

- účast na jednání krajského úřadu za účelem zprostředkování NRP.

V. Vyhledávání dětí

- kontakt s dítětem, za účelem jeho umístění do NRP (v rodině, ve školském nebo zdravotnickém zařízení, ZDVOP apod.).

VI. Správní řízení pro účely NRP

- rozhodování o svěřeni dítěte do péče budoucích pěstounů,
- rozhodování o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů.

VII. Soudní řízení v NRP

- příprava podkladů pro jednání soudu ve věci osvojení, pěstounské péči a pěstounské péči na přechodnou dobu,
- účast na jednání soudu.

VIII. Dohody o výkonu pěstounské péče

- poradenství,
- uzavření dohody o výkonu pěstounské péče s osobou pečující (pěstounem) a osobou v evidenci (pěstounem na přechodnou dobu),

- administrace žádosti o státní příspěvek na výkon pěstounské péče,
- nákup služeb pro osoby pečující a osoby v evidenci,
- finanční vypořádání státního příspěvku.

IX. Administrativní úkony

- vedení spisové dokumentace rodin osob pečujících a osob v evidenci,
- zpracování vyhodnocení ohroženého dítěte,
- zpracování IPOD,
- vedení spisové dokumentace,
- práce s rejstříky,
- práce s elektronickou poštou.

Okruh OPČ - obecně platné činnosti:

- I. Přestávka v práci** (přestávka na jídlo)
- II. Omluvená nepřítomnost** (dovolená, nemoc, návštěva lékaře)
- III. Vzdělávání** (semináře, metodické dny, školení)
- IV. Porada** (oddělení, odboru)
- V. Supervize**

Vyhodnocení za jednotlivá pracoviště:

- výběr pracovišť viz kap. 2.3.3.

Pracoviště A1

Sociální pracovník pro NRP: specializovaná funkce.

Časový snímek dne pořízen: únor 2013 (Příloha 9).

Časové údaje: minuty.

Sledované období: pracovní týden (40,0 hod.).

Časový snímek dne byl zpracován v únoru 2013 v době po účinnosti novely ZOSPOD, který měl zásadní vliv na jednotlivé pracovní úkony sociálního pracovníka na úseku NRP. Tato skutečnost se projevila zejména v rozšíření poradenské činnosti v souvislosti v novele definovanými právy a povinnostmi osob pečujících a osob v evidenci. Práva a povinnosti jsou předmětem dohody o výkonu PP dle § 47b ZOSPOD, kterou pečující osoby a osoby v evidenci mohou uzavírat rovněž s příslušným obecním úřadem obce III. typu.

Jak ukazuje graf č. 9 (Příloha 3) zpracovaný z údajů časového snímku dne pracoviště A1, za období jednoho týdne, patří mezi časově nejnáročnější činnosti oblast administrativních úkonů. Z celkové týdenní 40 hodinové pracovní doby, zabírá celkem 9 hodin, což v důsledku znamená, že sociální pracovník stráví jeden celý pracovní den, z pěti, výkonem administrativy. Je třeba zdůraznit, že uvedené administrativní úkony souvisejí pouze s vedením spisové dokumentace o dětech, vyřizování pošty, psaní záznamů, protokolů z jednání, zpracování vyhodnocení situace dítěte a IPOD. Nesouvisejí se zpracováním žádostí o zprostředkování NRP, která ve sledovaném období obnášela celkem 3,5 hodiny. Dalším časově náročným úkonem jsou činnosti spojené s realizací dohod o výkonu PP, které v monitorovaném období zabíraly bezmála 8 hodin. Ačkoli se jedná o tzv. nárazovou činnost, spojenou zejména s povinností informovat o nově vzniklé povinnosti všechny osoby pečující v evidenci příslušného OSPOD, dále nabídku uzavření dohody, a její následné zpracování, nelze do budoucna předpokládat, že časová náročnost dozná podstatných změn. S ohledem na povinnosti sociálních pracovníků, které jim z uzavřených dohod vyplývají, lze spíše předpokládat navýšení časové náročnosti.

Dalšími dominujícími úkony ve sledované činnosti sociálního pracovníka je poradenství v oblasti NRP a činnosti spojené s tzv. doprovázením náhradních rodin, které má ve své evidenci.

Pracoviště A2

Sociální pracovník pro NRP – kumulovaná funkce s pozicí vedoucí odboru.

Časový snímek dne pořízen: červen 2012 (Příloha 10).

Časové údaje: minuty.

Sledované období: pracovní týden (40,0 hod.).

Časový snímek z pracoviště A2 byl zpracován před účinností novely a proto se v přehledu pracovních činností neobjevují úkony spojené s dohodami o výkonu PP, stejně jako úkony, které provázejí tvorbu individuálního plánu ochrany dítěte. Novelou zákona byl individuální plán zakotven jako povinná součást spisové dokumentace ohroženého dítěte.

Graf č. 10 (Příloha 4) zcela jednoznačně dokumentuje náročnost kumulované profese sociálního pracovníka pro NRP s pozicí vedoucího odboru, který má kromě vedení oddělení sociálně-právní ochrany dětí vede další oddělení odboru a zajišťuje jeho chod. Činnosti spojené s vedením oddělení a odboru jsou v časové zátěži postaveny na roveň úkonům spojených s výkonem NRP. Zpracování žádostí spolu s poradenstvím žadatelům o zprostředkování pouze nepatrně převyšuje činnosti vedoucího, tedy úkony se vztahem a bez vztahu k OSPOD, obě dosahují, s malým rozdílem, 11 hodin v pracovním týdnu. Dalších 5 hodin zabírají administrativní úkony spojené s NRP. Ve sledovaném týdnu zcela absentují činnosti spojené s vyhledáváním dětí resp. kontakt s dětmi, které jsou nebo by mohly být zařazeny do systému NRP. V souvislosti se skutečností, že dané pracoviště vykazuje druhý nejvyšší počet dětí v NRP, z výzkumného vzorku lze předpokládat, že se jedná o důsledek kumulace pozic, kdy je úkoly na vedoucí pozici přijímané „ad hoc“, limitují možnost plánování úkonů v NRP.

Pracoviště B1

Sociální pracovník pro NRP – kumulovaná funkce s činností terénního sociálního pracovníka s vlastním obvodem.

Časový snímek dne pořízení: září 2012 (Příloha 11).

Časové údaje: minuty.

Sledované období: pracovní týden (40,0 hod.).

Pracoviště B1 vykazuje statisticky nejnižší počet dětí i žadatelů NRP za rok, což vedlo k potřebě kumulovat pozici sociálního pracovníka pro NRP s povinnostmi terénního pracovníka OSPOD a přidělení vlastního obvodu, ve kterém jsou vykonávány úkony spojené s poskytováním sociálně-právní ochrany.

Časový snímek byl zpracován před účinností novely a nese stejné znaky jako pracoviště A2, kde chybí činnosti, které přinesla novela ZOSPOD od 1. 1. 2013.

Zcela dominujícími úkony (viz graf č. 11 - Příloha 5) jsou činnosti spojené s výkonem SPO ve svěřeném obvodu, dále výkon kolizního opatrovnictví (účast u soudního jednání, šetření v rodině), včetně administrativy spojené s vedením spisové dokumentace ohrožených dětí. V pracovním týdnu zabírá, v takto kumulované pozici, výkon agendy SPO, která nesouvisí s NRP, více než 20 hodin. Tedy více jak polovinu týdenní pracovní doby. Specializované poradenství, doprovázení náhradních rodin a zpracování žádostí o zprostředkování včetně administrativních úkonů pak necelých 18 hodin. Ačkoli rozdíl mezi úkony na obou kumulovaných pozicích není markantní, lze dovodit, že sociální pracovník je s ohledem četnost případů a nápad soudních jednání v opatrovnických věcech, ležících mimo NRP, nepoměrně více zatížen úkony v rámci obecného poskytování SPO, než specializovaným úkony.

Pracoviště B2

Sociální pracovník pro NRP – kumulovaná funkce s pozicí vedoucí oddělení.

Časový snímek dne pořízen: duben 2013 (Příloha 11).

Časové údaje: minuty.

Sledované období: pracovní týden (40,0 hod.).

Údaje z pracoviště B2, které vykazuje druhý nejmenší počet statisticky sledovaných ukazatelů v NRP, byly pořízeny po účinnosti novely ZOSPOD.

Jak ukazuje graf č. 12 (Příloha 6) jsou činnosti spojené s výkonem kumulované pozice vedoucího oddělení dominující a zabírají více než 10 hodin z týdenní pracovní doby. Prostý součet časových údajů za všechny specializované úkony v NRP byl ve sledovaném týdnu 25,45 hod., kdy samotné poradenství a provázení náhradních rodin je vykázáno stejně jako činnosti vedoucího oddělení (resp. 10,30 hod.). Nárůst úkonů v NRP je třeba přičíst opět úkolům, které vyplývají z novely ZOSPOD, týkajících se především uzavírání dohod o výkonu PP a další administrativy spojené s vypracováním vyhodnocení situace dítěte a IPOD.

Shrnutí za zkoumaná pracoviště:

Při porovnání získaných údajů ze všech zkoumaných pracovišť (viz. Graf č. 13 Příloha 7) je patrné, že jejich společným znakem je vysoká administrativní zátěž všech sociálních pracovníků vykonávajících agendu NRP, a to bez rozdílu, zda se jedná o

pozici specializovanou či kumulovanou. U pracovních pozic, které jsou kumulovány s pozicí vedoucího pracovníka (pracoviště A2, B2), je zcela dominující činnost, která s výkonem náhradní rodinné péče vůbec nesouvisí. Pracoviště B1, kdy je výkon NRP kombinován s výkonem terénního pracovníka SPO, převládají zejména časově náročné administrativní úkony a činnosti spojené s výkonem funkce kolizního opatrovníka, který zastupuje nezletilé děti u soudních jednání, a plní další úkoly a zadání uložené soudem.

Jako velmi obtížné se jeví plánování pracovních úkonů právě u kumulovaných funkcí. Sociální pracovník nemá ze své pozice vliv například na rozložení soudních jednání během pracovního týdne, kterých se musí jako kolizní opatrovník¹⁴ dítěte zúčastnit, a prakticky nemůže na 100% zajistit, že bude přítomen na svém pracovišti v době úředních hodin, které jsou pro klienty vyhrazeny. Z těchto důvodů zůstávají pracoviště přístupná klientům i mimo úřední dny.

Relativně malou časovou zátěž tvoří úkony spojené se správním řízením o předadopční a předpěstounské péči, které je na obecních úřadech obcí III. typu vedeno¹⁵, stejně tak jako účast na soudních řízeních v NRP.

Pro porovnání úkonů sociálního pracovníka v době před a po novele ZOSPOD byl do sledovaného časového snímku zařazen také úkon spojený s problematikou uzavírání a realizací dohod o výkonu pěstounské péče. Jak je z grafu patrné, činnosti spojené s novou povinností zatížily sociálního pracovníka dalšími aktivitami, které jsou v zásadě administrativního charakteru, byť jsou spojené s výkonem NRP.

2.4.3 Rozhovor

Polostrukturované rozhovory byly s každou pracovnící OSPOD krajského úřadu vedeny odděleně v jeden den. Odpovědi byly, za jejich souhlasu nahrávány, za účelem dosažení větší autenticity při následném vyhodnocení. S ohledem na profesionální přístup obou sociálních pracovníků, nebyla zvolenou formou záznamu narušena atmosféra důvěry a potřebné anonymity.

¹⁴) § 37 ZOR – výkon kolizního opatrovnictví v soudním řízení.

¹⁵) V souvislosti s novelou občanského zákoníku ve znění zákona č. 89/2012, Sb., občanský zákoník, účinnou od 1. 1. 2014 přejde rozhodovací pravomoc o předpěstounské a předadopční péči na místně příslušné obecní soudy.

Vyhodnocení rozhovorů:

(Odpovědi respondentek jsou rozlišeny písmeny A a B)

Obě pracovnice mají dlouholeté profesní zkušenosti s problematikou NRP.

A: *„Náhradní rodinnou péčí se na krajském úřadě zabývám více než sedm let, do loňského roku jsem pracovala jako tajemnice poradního sboru pro zprostředkování NRP.“*

B: *„Po ukončení vysoké školy pracuji v oblasti náhradní rodinné péče prakticky neustále, pracovala jsem již dříve na krajském úřadu, pak na ministerstvu práce, kde jsem pracovala v poradním sboru.“*

Krajský úřad průměrně zpracovává cca 60 -70 žádostí o zprostředkování NRP ročně.

A: *„Ročně přijde na kraj zhruba 65-70 žádostí o osvojení a pěstounskou péči, žadatelů o PPPD je stále velmi málo a většinou se žadatelé zaměřují na děti kojeneckého a batolecí věku.“*

B: *„Žádostí je v průměru kolem 60, myslím, že je to v rámci České republiky obvyklý počet.“*

Formální obsah spisové dokumentace o žadatelích i dětech¹⁶, je dodržován a případné chybějící doklady jsou následně doplňovány. Největší nedostatky jsou však v samotném obsahu zprávy, která je zpracována sociální pracovníci na základě vlastních poznatků a zjištění získaných z rozhovorů s žadatelem, jejich dětmi a z průběhu šetření v rodině žadatele nebo biologické rodině dítěte.

A: *„Nejdůležitější jsou pro nás zprávy, které přicházejí o rodině z OSPOD, mají pro nás velkou vypovídací hodnotu. Není ale žádná norma, která by upřesňovala obsah takové zprávy, a sociální pracovníci si tam píšou jen to, co podle vlastního odhadu považují za důležité.“*

B: *„Minimum informací získáváme o širší rodině, vztazích v širší rodině, o příbuzných nebo prarodičích, a prakticky žádné informace nedostáváme o dětech, které v rodině žadatelů již žijí.“*

Nedostatky týkající se obsahu zprávy jsou odstraňovány velmi obtížně, zejména z důvodu časového odstupu od provedeného pohovoru nebo návštěvy v rodině žadatele,

¹⁶) srovnej § 21 odst. 4 a odst. 5 ZOSPOD.

a z důvodu nedostatečného nebo neúplného záznamu ve spise. Lépe se odstraňují případné formální nedostatky, které jsou však spíše zanedbatelné. Poměrně rozšířeným jevem je téměř nekritický a pozitivní náhled na osobu žadatele o NRP. Sociální pracovníce zřídka ve své zprávě upozorňují na nedostatky, které v rodině žadatele zjistily.

A: „*Velmi často se ve zprávě sociální pracovníce raději zaměřují na detailní popis prostředí a materiálního zázemí rodiny budoucího pěstouna nebo osvojitele, než by věnovaly pozornost vztahovým otázkám nebo jejich vlastním dětem.*“, B: „*Pro psychologické posouzení a následně pro posouzení sociální situace je velmi důležité získat informace o tom, v jakém sociálním prostředí rodina žije, jaké jsou jejich vztahy, jak rodina mezi sebou komunikuje. I když jim na metodických dnech tyto věci neustále opakujeme, prakticky se nic nezmění. Sem tam se po určitou dobu někteří snaží, ale pak se to zas vrátí do stejných kolejí*“

Sociální pracovníce krajského úřadu mají za to, že nedostatky do značné míry souvisejí právě s absencí jednotné metodiky, která by definovala obsahovou stránku zprávy o žadatelích a dětech, a zároveň stanovila povinné okruhy, kterým je důležité, v průběhu šetření nebo pohovorů s žadateli a dětmi, věnovat zvýšenou pozornost. Samotná žádost o zprostředkování NRP (viz Příloha 13) takovou problematiku neošetřuje.

Obdobný situace se týká rovněž zprávy o dítěti, kterému je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí.

B: „*U dětí se třeba setkáváme se dvěma typy stanovisek, buď je dítě popsáno velmi pozitivně, a to převážně u malých dětí a u starších dětí není doplněno jeho stanovisko k umístění do náhradky, nebo tam je pouze pozitivní stanovisko dítěte, ale nebyvá rozklíčováno...*“.

Nedostatky v obsahu zprávy a její vypovídající hodnotě, pro účely zprostředkování, jsou shledány nejen v nedostatečné a jasně strukturované metodice, ale také ve schopnosti sociální pracovníce situace objektivně a profesionálně vyhodnotit.

A: „*Sociální pracovníce jsou motivovány k umístění dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče, pokud to je jen trochu možné, ale nedokážou některé problémy přesně popsat. Je to proto, že dítě vidí omezenou dobu a pokud s ním vůbec hovoří a mohou hovořit, tak hodnotí rozhovor jen na základě svého pocitu nebo případně zkušeností*

z podobných případů. Děti, tedy spíš podobné případy pak škatulkují. Pak se setkáváme ve zprávách se zdobnělinami a výrazy, že je to hezký a sympatický hošík“.

B: „...sociální pracovníce jsou zkušené a vzdělané, jen jsou po novele zákona nějak víc pod tlakem, ve snaze umístit každé dítě z ústavu do náhradní rodiny. Ten tlak tomu vůbec nepřispívá. Snaží se vyhovět tlaku zákona a veřejnosti, mají taky tendenci vyhovět žadatelům, pokud je to jen trochu možné.“

Na požadavek k doplnění zprávy reagují sociální pracovníce ochotně a vstřícně, avšak mnohdy není v jejich silách požadavku vyhovět. U žadatelů se informace nedají doplnit často pro jejich neochotu, některé údaje sdělit, nebo jim samotným nejsou dostupné, např. informace o širší rodině. Stejná situace panuje při doplňování údajů o dětech při práci s biologickou rodinou. Dodatečné vyžadování chybějících a potřebných údajů, pro proces zprostředkování NRP, je pro sociální pracovníky především časově náročné. Časovou zátěž pocítují jak sociální pracovníce obcí, tak i krajů, přičemž se tato prodleva projevuje především na rychlosti samotného procesu zprostředkování. Problematickým se stává sladění časových programů rodin za účelem doplňujícího pohovoru se sociální pracovníci.

Problematika NRP je velmi složitá a má celou řadu podoborů, a prakticky není možné, aby všichni zúčastnění odborníci poskytovali relevantní informace. Sociální pracovníce pracují se závěry pediatrů, odborných lékařů, psychologů, etopedů a dalších.

A: „Myslím, že metodika by měla být zpracována na základě diskuse odborníků z resortů ministerstev školství, zdravotnictví i sociálních věcí.“

B: „Zprávy, které musí sociální pracovníce na obci zpracovat, jsou poskytovány erudovanými odborníky, ale ti zas nemají žádné znalosti o sociální práci a zejména ne o nárocích na NRP. Bylo by taky dobré, kdyby pracovníci OSPOD, třeba v rámci odborné způsobilosti, se dovzdělávali z oborů pedagogiky, psychologie, vedení rozhovorů s dítětem apod.“

Novela ZOSPOD přinesla zásadní změny v oblasti NRP, zejména v PP a její tzv. profesionalizaci. Změny se také dotkly činnosti sociálních pracovníků na obecních úřadech, a projevily se v nárůstu nových úkonů a povinností. Důsledkem změn jsou kromě zvýšených časových nároků na jejich zvládnání v potřebné kvalitě, také zvýšené nároky na odbornou připravenost sociálních pracovníků.

A: „Současný stav v oblasti náhradky, potom co byla velmi rychle zavedena novela zákona do praxe, se projevuje hlavně zvýšeným časovým vytížením kolegyň na obcích, a je to znát hlavně u těch, které mají ještě nějakou jinou činnost. Je jich poměrně hodně, co dělají kumulované funkce. To nemůžou stíhat dělat obě funkce pořádně. Novelou zákona došlo ke zrušení poradních sborů na krajských úřadech a účast sociálních pracovníků při jednání o zprostředkování je velmi důležitá. Málokdy ale vůbec na jednání přijedou, většinou ty, které to mají blíž. Často se omlouvají pro časovou zaneprázdněnost. Proto je nutná profesionalizace, stejně jako je tomu třeba u pozice kurátora pro děti, která je v ZOSPOD samostatně definována.“

B: „Myslím si, že je důležité, aby sociální pracovníce byla dostatečně profesionální a na prvním místě vždy hájila zájmy dítěte a snažila se naplnit jeho potřeby. Nesmí se bát upozornit na rizika, které u žadatelů o náhradku vnímá nebo zjistí a spoléhat na to, že to vyjde najevo u psychologického pohovoru nebo na přípravách.“

Shrnutí:

Novela ZOSPOD, která přinesla do oblasti NRP řadu pozitivních změn, se bohužel podepsala na nepřípravenosti terénu pro její praktickou aplikaci. Personální poddimenzovanost na OSPOD obecních úřadů obcí III. typu a kumulace funkcí sociálního pracovníka pro NRP s jinou pracovní pozicí se negativně odráží také v kvalitě zpráv a podkladů, které jsou pro posouzení žadatele a potřeb dítěte v procesu zprostředkování vnímány jako nezbytné a důležité, a jako takové mají bezprostřední vliv na předcházení rizika pozdějšího selhání NRP. V této souvislosti se jeví specializace pozice sociálního pracovníka pro NRP nutností.

Na rozdíl od sociálních pracovníků obecních úřadů vnímají pracovníci krajského úřadu vznik standardizované metodiky, která by upravila strukturu a obsahovou náplň zprávy o žadatelích a dítěti, jako potřebnou. Zároveň vidí potřebu dalšího průběžného a systematického vzdělávání sociálních pracovníků v oborech, které s problematikou NRP bezprostředně souvisejí.

2.4.4 Rozbor dokumentů

Krajské úřady vedou pro účely zprostředkování osvojení a PP evidenci dětí, kterým je třeba zajistit NRP a evidenci žadatelů o NRP, jejichž obsah je vymezen v § 22 ZOSPOD.

Součástí obou oddělených evidencí, obsahující např. závěry z psychologických pohovorů s žadateli nebo výsledky jejich odborné přípravy, jsou kopie spisové dokumentace o dětech a žadatelích, které zpracovávají sociální pracovníci pro NRP na obecních úřadech III. typu., a jejichž obsahová struktura je stanovena v § 21 odst. 4 resp. odst. 5 ZOSPOD. Pro účely bakalářské práce byla pozornost zaměřena právě na vyhodnocení obsahové náplně spisů z obecních úřadů.

Spisy vedené o žadatelích:¹⁷

Celkem bylo nahlédnuto do 30 spisů žadatelů o zprostředkování PP. Spisy z různých obecních úřadů zkoumaného kraje jsou vedeny přehlednou formou a jejich rozsah je prakticky shodný. Sociální pracovníce při jejich zpracování vychází z ustanovení ZOSPOD, a pouze v míře nezbytné doplňují do spisu další dokumenty. Určitá variabilita obsahu je například v množství zpráv odborných lékařů a různých zdravotních posudků, stejně jako v dokladech o příjmech žadatelů. V některých spisech se nacházel formulář označený jako „Posouzení vhodnosti“. Sociální pracovníce do něj

¹⁷) viz § 21 odst. 5 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (přiměřeně kráceno):

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vede spisovou dokumentaci o žadateli; spisová dokumentace obsahuje:

- a) žádost, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje;
- b) doklad o státním občanství o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o nepřetržitěm přechodném pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů;
- c) opis z evidence Rejstříku trestů vyžádaný obecním řádem obce s rozšířenou působností;
- d) doklad obdobný opisu z evidence Rejstříku trestů vydaných ve státech, ve kterých se žadatel zdržoval nepřetržitě déle než 3 měsíce v době od dovršení patnáctého roku věku do podání žádosti;
- e) zprávu o zdravotním stavu předloženou žadatelem;
- f) údaje o ekonomických a sociálních poměrech;
- g) písemné vyjádření žadatele, zda:
 1. souhlasí s tím, aby po plynutí lhůty byl zařazen také do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny,
 2. žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny;
- h) písemný souhlas s tím, že orgán SPO zprostředkující osvojení nebo pěstounskou péči je oprávněn
 1. zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí,
 2. kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci;
- i) písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny;
- j) stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování osvojení nebo PP;
- k) vyjádření obecního úřadu, krajského úřadu, pověřené osoby nebo obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který není příslušný k vedení spisové dokumentace o žadateli, pokud s nimi žadatel uzavřel dohodu o výkonu PP, protože již má svěřeno dítě do PP.

zaznamenává (pozn. pouhým zatržením), již předefinovaná indikační kritéria o přítomnosti rizikových faktorů u žadatelů, které by měly být brány na zřetel při jejich zařazování do evidence osob vhodných stát se osvojiteli, pěstouny nebo pěstouny na přechodnou dobu.

Zásadní rozdíly byly shledány v obsahu zpráv o žadatelích, které zpracovávají sociální pracovníci na obcích. Zjištění jsou potvrzována v jednotlivých sděleních sociálních pracovníků krajského úřadu během výzkumného rozhovoru.

Dokumentace o žadatelích zpravidla obsahuje:

- a) žádost o zprostředkování NRP (Příloha 14);
- b) doklad o státní občanství nebo povolení k trvalému pobytu na území České republiky;
- c) opis z evidence rejstříku trestů;
- d) zprávu o zdravotním stavu;
- e) dotazník pro žadatele (Příloha 15);
- f) stanovisko OSPOD k žádosti o zprostředkování NRP;
- g) zprávu ze šetření;
- h) vlastní životopis žadatele;
- i) potvrzení o zaměstnání a příjmu;
- j) oddací list (v případě manželů žadatelů);
- k) fotokopie dokladů totožnosti (občanský průkaz);
- l) fotografie žadatelů.

Spisy vedené o dětech:¹⁸

Za účelem získání uceleného pohledu na další z úkonů sociálního pracovníka pro NRP a získání dalších podkladů k zodpovězení výzkumných otázek o potřebě metodiky,

¹⁸) § 21 odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí:

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vede spisovou dokumentaci o dítěti uvedeném v § 19a odst. 1; spisová dokumentace obsahuje:

- a) osobní údaje;
- b) doklad o státním občanství o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o hlášení k pobytu na území české republiky po dobu nejméně 90 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky nebo doklad o oprávnění trvale pobývat na území České republiky podle zvláštního právního předpisu anebo doklad o podání žádosti na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany;
- c) údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů;
- d) doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení podle zvláštního právního předpisu;
- e) rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte, bylo-li vydáno;
- f) zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte.

bylo nahlédnuto do 30 spisů dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou pěstounské péče. Stejně jako u spisové dokumentace o žadatelích také obsah spisové dokumentace o dětech vychází z ustanovení ZOSPOD. Vedená dokumentace naplňuje jednotlivá ustanovení zákona. Poměrně zásadní rozdíl však vykazují spisy v obsahové stránce zprávy o dítěti, kterou vypracovává sociální pracovník na obecních úřadech. Zprávy nejsou jednotně strukturovány a nepokrývají svým obsahem některá důležitá sdělení a informace zejména o potřebách dítěte či jeho biologické rodiny, která jsou nezbytná pro realizaci zprostředkování a úspěšnost PP.

Zásadní změnu do systému zprostředkování přinesla novela ZOSPOD účinná od 1. 1. 2013, která odmítla dosavadní pohled na dítě, kterému je třeba zprostředkovat NRP. Zatímco děti nahlášené na krajské úřady v době do 31. 12. 2012 byly označovány jako tzv. vhodné pro NRP, a jejich „vhodnost“, tedy určitá forma výběru byla plně v kompetenci sociálního pracovníka OSPOD na obecním úřadě III. typu, novela zákona vyhodnocuje všechny děti, které má v evidenci OSPOD, jako „vhodné do NRP“, a zároveň je označuje jako děti, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou PP nebo osvojení.

Ustanovení § 21 ZOSPOD ukládá sociálním pracovníkům povinnost zavést spisovou dokumentaci dítěte pro účely zprostředkování vždy, jestliže je u soudu vedeno řízení, které může vést k odebrání dítěte z péče rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte.

Uvedená změna zákona se projevuje nejen v obsahu, ale rovněž rozsahu spisové dokumentace. Některé spisy dětí zpracované po účinnosti novely ZOSPOD již obsahují formulář „Vyhodnocení situace ohroženého dítěte a jeho rodiny“ a „Individuální plán ochrany dítěte“.¹⁹

Dokumentace o dětech zpravidla obsahuje:

- a) přehledný list dítěte pro účely NRP (Příloha 17);
- b) doklad o státním občanství;
- c) rozsudek soudu o nařízení ÚV nebo o svěření do péče ZDVOP;
- d) komplexní zprávu o dítěti;
- e) zprávu ze šetření v biologické rodině dítěte;

¹⁹⁾ Srovnej § 10 odst. 3 písm. c) a d) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a ustanovení § 1 a § 2 Vyhlášky č. 372/2012 Sb., kterou se provádí některá ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

- f) zprávu o zdravotním stavu (výpis ze zdravotní dokumentace dítěte);
- g) zprávu z psychologického vyšetření dítěte;
- h) vyhodnocení situace ohroženého dítěte;
- i) individuální plán ochrany dítěte;
- j) fotografii dítěte.

Shrnutí:

Analýza obsahu spisové dokumentace žadatelů o NRP i dětí, kterým je třeba zprostředkovat NRP formou PP, jasně ukázala rozdíly v kvalitě zpracování zpráv, které jsou významným zdrojem informací pro pracovníky krajských úřadů a v důsledku mají velmi významný vliv na proces zprostředkování a úspěšnost NRP. Zprávy vypracované sociálními pracovníky vykazují obsahovou nesourodost a nejsou obsahově nijak strukturovány. Nejsou rovněž nastaveny způsoby a lhůty pro jejich aktualizaci.

Zprávy obsahují často citově zbarvená slova, která jsou odlišně vnímána a jsou obtížně vyložitelná. K vyjádření popisu osoby žadatele, častěji však dětí ve věku do 3 let, jsou užívány zdrobněliny odrážející osobní sympatie sociálního pracovníka k dané osobě. Zprávy působí jako neprofesionálně zpracované, ačkoli se zpracovatel svým popisem snaží osobu, prostředí nebo situaci co nejvíce přiblížit a popsat. Nežádka je užita tzv. „dojmologie“, kdy sociální pracovník jako by „podprahově“ vnímá některé signály, spíše z okruhu negativních a rizikových znaků, která však nemůže doložit důkazy.

Složitější situace je ve spisové dokumentaci dětí, neboť do systému NRP přichází také děti ze zdravotnických zařízení, která se řídí jinou legislativou. Podklady a zprávy poskytnuté z těchto zařízení však svou kvalitou i kvantitou ne vždy odpovídají potřebám zprostředkování. Obdobný stav je u dětí, které do systému přicházejí ze zařízení v resortu školství. Zvláště zprávy poskytnuté odborným zdravotnickým personálem jsou pro sociální pracovníky obtížněji zpracovatelné a hůře uplatnitelné ve vyhodnocení situace dítěte.

2.5 Profesiogram sociálního pracovníka

Na základě shrnutí dosavadních poznatků z praxe a vyhodnocení výsledků výzkumu byl vypracován přehledný profesiogram, zaměřený na zmapování skutečných pracovních činností a aktivit vykonávaných sociálním pracovníkem OSPOD na úseku náhradní rodinné péče, zařazeného do obecního úřadu obce III. typu.

2.5.1 Profese a její celková charakteristika

Existence pracovní pozice sociálního pracovníka OSPOD vyplývá a je založena na povinnostech a zodpovědnosti státu k zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. Profese sociálního pracovníka OSPOD je charakterizována zejména ochranou zájmů a práv dítěte a činnostmi směřujícími k zajištění jeho blaha, se současným ošetřováním specifických potřeb biologické rodiny dítěte. Pozice sociálního pracovníka je ukotvena v ZOSPOD, který zároveň definuje jeho práva a povinnosti v rámci kompetenčního modelu v systému SPO. Profesní zakotvení sociálních pracovníků OSPOD lze nalézt také v ZSS, který určuje nároky na jejich odbornou způsobilost včetně potreby dalšího vzdělávání.

Sociální pracovník je zároveň úředníkem územně samosprávného celku, v daném případě obecních úřadů obcí III. typu, který je pověřen výkonem přenesené působnosti státu v oblasti SPO. Jeho činnost upravují další zákonné normy, určující například jeho platové a mzdové nároky nebo rozsah povinného vzdělávání (zákon č. 312/2002 Sb., o úřednících územně samosprávných celků). S ohledem na jeho postavení v systému státní správy se jej bezpochyby dotkne tzv. *služební zákon* (zákon č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech), jehož účinnost byla opakovaně posunuta, naposledy na 1. ledna 2015. Zpřehlednit tento stav by mohl řešit připravovaný zákon o sociálních pracovnících, který by zároveň napomohl posílení jejich postavení a celospolečenské prestiže.

Sociální pracovník pro NRP je specializovanou pracovní pozicí v systému SPO, která však není v ZOSPOD nijak specifikována a definována, podobně jako tomu je u kurátora pro děti a mládež. Vznik specializované pozice vychází pouze z existence odborných úkonů a činností, které jsou definovány v ZOSPOD na úseku zprostředkování NRP, poskytování SPO dětem svěřeným do NRP a pomoci osobám pečujícím a osobám v evidenci.

Profese je genderově otevřená, nicméně pozice sociálních pracovníků na úseku NRP je v rámci zkoumaného vzorku vykonávána výhradně ženami.

2.5.2 Členění profese

Zkoumaná pracovní pozice sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP v systému SPO zařazena v rámci organizační struktury obecního úřadu obcí III. typu, kterých je na území ČR celkem 389 a zaujímají většinou území bývalých okresů, většinou do odborů sociálních věcí. Úřady, které spravují větší území, mají rovněž vyšší počet úředníků, a proto odbory dále člení dle obecného obsahu pracovních aktivit na jednotlivá oddělení. Sociální pracovník pro NRP je součástí oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Obecní úřad obce III. typu je orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Sociální pracovníci odboru či oddělení jsou přímo podřízeni příslušnému vedoucímu, přičemž garantem a osobou odpovědnou za výkon státní správy je tajemník úřadu.

Výkon činností OSPOD, které bezprostředně souvisejí s problematikou NRP, je zpravidla spojen s dalšími úkony tzv. *terénních sociálních pracovníků*, kteří vykonávají další agendu SPO. Ve většině případů jde o pozici kumulovanou s výkonem funkce vedoucího oddělení SPOD nebo přímo vedoucího odboru. Úsek NRP nebývá zajišťován *kurátory pro děti a mládež*, jejichž pracovní náplň, definovaná v § 31 ZOSPOD, je od problematiky NRP diametrálně odlišná, byť i zde lze nalézt styčné body. Ty lze najít právě v cílové skupině SPO, kterými jsou ohrožené děti s výchovnými problémy, a kterým je třeba zprostředkovat NRP.

2.5.3 Hlavní činnosti a jejich části

Stěžejní úkony a profesionální činnosti sociálního pracovníka na úseku NRP jsou definovány v jednotlivých ustanoveních ZOSPOD.

Poradenství

Poskytování informací a základního poradenství zájemcům o jednotlivé formy NRP.

Doprovázení náhradních rodin

Poskytování poradenství osobám pečujícím.

Provádění šetření v rodinách za účelem sledování vývoje dětí svěřených do péče jiných fyzických osob a spolupráce s biologickou rodinou dítěte.

Zpracování žádostí o NRP

Přijímání a zpracování žádostí o zprostředkování NRP včetně provádění šetření v rodině žadatele.

Zprostředkování NRP

Úkony spojené se zprostředkováním NRP např. aktivní účast při jednání s odborným týmem na krajského úřadu, kdy zastupuje zájmy dítěte, kterému je třeba zajistit NRP nebo jedná za osobu žadatele o NRP.

Vyhledávání dětí

Osobní jednání s dětmi, za účelem jeho umístění do NRP. Za tímto účelem navštěvuje dítě v rodině, ve školském nebo zdravotnickém zařízení, ZDVOP apod.

Správní řízení pro účely NRP

Rozhodování ve správní řízení o svěřeni dítěte do péče budoucích pěstounů a o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů.²⁰

Soudní řízení v NRP

Zpracování zpráv a příprava podkladů pro jednání soudu ve věci osvojení, pěstounské péči a pěstounské péči na přechodnou dobu, včetně osobní účasti na soudním jednání převážně v pozici kolizního opatrovníka nezletilého dítěte.

Dohody o výkonu pěstounské péče

Poskytování poradenství při uzavírání dohody o výkonu PP s osobou pečující a osobou v evidenci. Zpracování žádosti o státní příspěvek na výkon pěstounské péče. Zajišťování služeb pro osoby pečující a osoby v evidenci vyplývající z práv a povinností uvedených v dohodě. Úkony spojené s vedením přehledu poskytnutých plnění vyplývajících z dohody a zajišťování finančního vypořádání státního příspěvku na úhradu služeb pro osoby pečující a osoby v evidenci.

Administrativní úkony

Vede spisové dokumentaci osob pečujících a osob v evidenci, které pečují o dítě svěřeni do PP a PPPD.

²⁰⁾ V souvislosti s novelou občanského zákoníku ve znění zákona č. 89/2012, Sb., občanský zákoník, účinnou od 1. 1. 2014 přejde rozhodovací pravomoc o předpěstounské a předadopční péči na místně příslušné obecní soudy.

Sumarizuje a vyhodnocuje získané podklady pro Vyhodnocení ohroženého dítěte, které slouží jako podklad pro IPOD, který následně zpracovává.

Vede spisovou dokumentaci dětí, kterým je třeba zajistit NRP. Vede a zpracovává rejstříky pomocné evidence.²¹

Provádí úkony spojené s příchozí a odchozí poštou v rámci elektronického vedení spisové dokumentace úřadem.

Vzhledem ke kumulaci pracovních pozic, vykonává sociální pracovník kromě činností na úseku NRP další úkoly, které s daným profesionálním zaměřením souvisejí částečně, nebo nesouvisejí vůbec. Jedná se o další úkony spojené s výkonem SPO, při kumulaci pozice specialisty s činností terénního sociálního pracovníka, nebo činnosti spojené s vedením příslušného oddělení nebo odboru.

2.5.4 Proud profesionálních aktivit

Během 40 hodinového pracovního týdne vykonává sociální pracovník pracovní aktivity, které nejsou stabilně rozloženy v jednotlivých pracovních dnech. Svou činnost přizpůsobuje režimu důležitosti, povinností, které jsou termínovány, a dalším nezbytným úkonům. Často musí flexibilně a operativně reagovat na vzniklou situaci. Velmi obtížně si plánuje pracovní rozvrh dne, který častokrát musí změnit při plnění „ad hoc“ úkolů.

S ohledem na svou specializaci je ve své funkci obtížně zastupitelný, neboť na pracovištích obecních úřadů obcí III. typu není jeho pracovní pozice zastoupena dvěma pracovníky.

Absence samostatné specializace sociálního pracovníka pro NRP a kumulace pozice s činnostmi vedoucího oddělení OSPOD nebo vedoucího odboru sociálních věcí, velkou měrou ovlivňuje objem a rozložení profesionálních aktivit na většině pracovišť.

Činnosti, které v kontextu sledované specializace sociálního pracovníka na úseku NRP nejsou dále označovány profesionálními aktivitami, však zaujímají dominantní postavení v svých časových nárocích v průběhu pracovního týdne.

²¹) Instrukce MPSV ČR č.j. 21-12242/2000 ze dne 15. března 2000, kterou se stanoví rozsah evidence dětí a obsah spisové dokumentace o dětech vedené orgány sociálně-právní ochrany dětí a obsah spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče, jak vyplývá ze změn provedených Směrnicí MPSV č.j. 21-42246/2002 ze dne 29. října 2002.

Aktivity nesouvisející s výkonem NRP:

(řazeny sestupně dle časové zátěže v pracovním týdnu)

1. Činnosti bez vztahu k výkonu SPO:

- vedení a řízení jednotlivých oddělení;
- administrativní záležitosti a zpracování pošty;
- účast na poradách úřadu;
- personální záležitosti a hodnocení pracovníků.

2. Činnosti se vztahem k výkonu SPO:

- administrativní úkony spojené s vedení spisů, práce s rejstříky a elektronickou poštou;
- vyhodnocení situace dítěte a zpracování individuálního plánu ochrany dítěte;
- výkon kolizního opatrovnictví a účast u soudních jednání;
- zpracování záznamů ze šetření a zpráv pro soud;
- šetření v rodině, ve škole a v jiném prostředí, kde se dítě nachází pro účely soudního řízení;
- poskytování základního poradenství rodičům a dětem;
- účast na případových konferencích;
- návštěva dětí v zařízení pro výkon ÚV, OV a ZDVOP;
- sanace rodiny;
- řešení přestupků na úseku SPO;
- vyřizování stížností na výkon SPO.

Profesionální aktivity související s výkonem NRP:

(řazeny sestupně dle časové zátěže v pracovním týdnu)

1. Administrativní úkony

- vedení spisové dokumentace rodin osob pečujících a osob v evidenci;
- práce s elektronickou poštou;
- zpracování vyhodnocení dítěte v NRP;
- zpracování individuálního plánu ochrany dítěte v NRP;
- práce s rejstříky.

2. Dohody o výkonu pěstounské péče

- zajišťování služeb pro osoby pečující a osoby v evidenci;
- uzavírání dohod o výkonu PP;
- administrace žádosti o státní příspěvek na výkon PP;
- finanční vypořádání státního příspěvku na výkon PP.

3. Poradenství

- poskytování základního poradenství zájemcům o NRP.

4. Doprovázení náhradních rodin

- poskytování poradenství osobám pečujícím;
- šetření v rodinách za účelem sledování vývoje dětí v PP, spolupráce s biologickou rodinou dítěte.

5. Zpracování žádostí o NRP

- přijímání, zpracování a kompletace žádostí o NRP;
- šetření v rodině žadatele.

6. Zprostředkování NRP

- účast na jednání odborného týmu krajského úřadu ke zprostředkování NRP.

7. Vyhledávání dětí

- kontakt s dítětem, kterému je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí.

8. Soudní řízení v NRP

- příprava podkladů a účast na jednání soudu ve věci osvojení, PP a PPPD.

9. Správní řízení pro účely NRP

- rozhodování o svěřeni dítěte do péče budoucích pěstounů a osvojitelů.

2.5.5 Kritéria úspěchu v profesi

Vzhledem k tomu, že profesionální aktivity, úkony a činnosti sociálního pracovníka na úseku NRP jsou v zásadě definovány v ZOSPOD, můžeme v obecné rovině za kritérium úspěšnosti považovat naplňování jednotlivých ustanovení zákona vztahující se k dané specializaci. Současně s jejich realizací musí být zároveň a bez výhrad naplňován také účel a smysl sociálně-právní ochrany, kterým je ochrana zájmů a blaha dítěte, rodičovství a rodiny.

Za kritéria úspěšnosti subjektivně vnímaná sociálním pracovníkem lze označit:

- uspokojení požadavků žadatelů o NRP;
- snížení počtu dětí v ústavní výchově;
- dostatek kvalitních a profesionálních pěstounů;
- dostatek dětí, kterým je třeba zajistit péči v NRP;
- práce s motivovaným klientem - rodičem;
- nesehávající NRP - eliminace rizik selhání;
- dobré vztahy s pečujícími osobami založené na vzájemné důvěře;

2.5.6 Vyhodnocení profese

Profese sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP se vyznačuje specializací pracovní pozice v personálním obsazení a struktuře oddělení sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce III. typu. Zcela odlišně koncipovaná pracovní náplň a profesionální aktivity, spolu s jiným postavením cílové skupiny - klienta žadatele o NRP, vytváří jeho jedinečné postavení v celém systému SPO.

Ačkoli se při své činnosti setkává také s rodiči, kteří se o děti nemohou, nechtějí nebo neumění starat, nebo v péči o děti selhávají, a mnohdy je konfrontován s krizovými situacemi v rodině, vedoucími k odebrání dítěte z rodiny, není v takové míře vystavován agresivitě a manipulativnímu jednání klientů, jako terénní sociální pracovníci a kurátoři pro děti a mládež.

Profesi specialisty pro NRP však nelze označit za výrazně méně psychicky či fyzicky náročnou, neboť stejně jako další sociální pracovníci OSPOD jsou v kontaktu s dětskými klienty a přímo se podílejí na formování a směřování jejich života.

Sociální pracovník pro NRP se pohybuje ve spektru činností převážně v pozici pomáhajícího a provázejícího sociálního pracovníka. Pozice represivní je v jeho činnosti

do značné míry upozaděna, a je nahrazena méně nátlakovou vynucovací činností kontrolní.

2.5.7 Předpoklady úspěchu

Novela ZOSPOD účinná od 1. 1. 2013 přinesla do výkonu SPO otázku standardů, které byly dosud známé zejména z oblasti sociálních služeb. Výkon SPO je jako první výkon státní správy standardizován, přičemž standardy kvality sociálně-právní ochrany²² do značné míry definují předpoklady úspěšnosti profese. Dodržování a zajišťování standardů na pracovištích OSPOD je stanoveno s účinností od 1. ledna 2015.

Technicko-fyzikální předpoklady

- zajištění vhodného pracoviště pro komunikaci s žadateli o NRP, ohroženými dětmi a rodinami;
- odpovídající materiální vybavení (počítač, tiskárna, telefon, fax, kopírka, skener, fotoaparát, záznamová technika pro práci v terénu, automobil);
- materiální vybavení kanceláře (kancelářský stůl, židle, uzamykatelná skříň k ukládání spisové dokumentace);
- potřebné hygienické zázemí.

Organizačně-ekonomické předpoklady

- zařazení sociálního pracovníka na úseku NRP do struktury oddělení SPO nebo odboru sociálních věcí;
- specializace pracovní pozice bez kumulace funkcí;
- personální zabezpečení výkonu SPO a zastupitelnosti;
- zajištění systému přidělování případů a dodržování standardu práce se 40 rodinami (případy);
- dodržování 40 hodinového pracovního týdne;
- uzavření pracovní smlouvy na dobu neurčitou;
- platové zařazení dle katalogu prací a výplata mzdy.

²²) Srovnej § 9a odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, s § 6 odst. 1 písm. a) a Přílohou č. 1 Vyhlášky č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Kvalifikační předpoklady

- naplnění požadavků na odbornou způsobilost sociálního pracovníka SPO dle ustanovení § 110 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách;
- zkoušky zvláštní odborné způsobilosti;
- trestní bezúhonnost;
- vítaná je minimálně 2 letá praxe v oboru k omezení fluktuace v prvním roce po nástupu na pozici z důvodu nedostatečné adaptace na pracovišti;
- znalost práce na PC;
- řidičský průkaz skupiny B;
- další vzdělávání v oboru, celoživotní vzdělávání.

Fyziologicko-anatomické předpoklady

- dobrý zdravotní stav;
- případná zdravotní omezení by neměla bránit realizaci pracovních úkonů;

Sociálně-psychologické předpoklady

- morální předpoklady k výkonu profese;
- respekt k právu a etickým normám;
- osobnostně zralý jedinec se schopností vysokého stupně tolerance;
- schopnost sebevzdělávání se;
- pozitivní zkušenosti z vlastního rodinného života;
- ideálně s vlastní rodinou, neměl by být bezdětný či neúspěšný v rámci NRP;
- schopnost empatie, naslouchání;
- komunikační dovednosti;
- schopnost sebereflexe.

2.5.8 Návrh metodiky

Profesiogram sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP, vytvořený na závěrech výzkumu poukázal na značné přetížení pracovníků administrativními úkony. I přesto, že převážná část z nich nesouvisí s výkonem SPO a je důsledkem kumulace funkcí, je další, poměrně významný objem administrativní činnosti přímo spojený s nezbytnými úkony v NRP. Jedním z možných východisek, které by mohly vést ke snížení či odstranění takové zátěže zapříčiněné zejména nedostatečně koordinovanými postupy či

absencí jednotného popisu pracovní náplně, je vytvoření metodiky upravující pracovní postupy, rozdělení nebo převedení některých kompetencí včetně odpovědnosti za výkon SPO na ostatní sociální pracovníky OSPOD.

Z pohledu potřeb krajského úřadu se pro účely zrychlení, sjednocení a zkvalitnění procesu zprostředkování NRP jeví potřebnou metodika, která by upravila postup sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP při procesu nahlašování dětí, kterým je třeba zprostředkovat NRP formou PP. Návrh metodiky upravující tento postup je uveden v Příloze 19.

2.6 Shrnutí a doporučení pro praxi

Práce si vedle vytvoření profesiogramu také kladla za cíl nalézt odpovědi na vyslovené hypotézy, které byly zaměřeny do oblasti metodického vedení sociálních pracovníků na úseku NRP, a které zároveň korespondovaly se zadáním práce.

H1 – Domnívám se, že existují nedostatky v metodickém postupu sociálních pracovníků při zpracování žádostí osob o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče.

Po vyhodnocení výzkumné části, zejména údajů získaných z rozhovorů se sociálními pracovníci krajského úřadu a studiem spisové dokumentace, lze vyslovenou hypotézu o existenci nedostatků v metodickém postupu při zpracování žádostí osob o zprostředkování NRP potvrdit. Není bez zajímavosti, že 65% dotazníkem oslovených sociálních pracovníků vnímá metodiku, která upravuje zpracování žádostí o NRP, za zcela dostatečnou.

Bylo zjištěno, že ačkoli jsou v praxi naplňována ustanovení § 21 ZSPOD upravující postup orgánu SPO při procesu zprostředkování, nedostatky lze nalézt zejména v obsahové stránce zpracovaných a předkládaných zpráv o žadatelích. Zprávy jsou nepřehledně strukturovány a důraz je v nich často kladen na nepodstatné skutečnosti vztahující se k prostředí, ve kterém žadatel žije. Pro potřeby zprostředkování NRP nejsou dostatečně vypovídající a nejsou aktualizovány v případech podstatných změn na straně žadatele, za jaké lze pokládat například narození vlastního dítěte, rozpad manželství žadatelů, závažné onemocnění nebo ztrátu trestní bezúhonnosti. V

Návrh osnovy zprávy o žadateli/žadatelích o PP:

Dětství a primární rodina – vlastní náhled žadatelů na prožité dětství, obraz rodičů a sourozenců, popis vztahů v původní rodině.

Vzdělání a zaměstnání – dosažené vzdělání, současné zaměstnání a jeho časová náročnost, stabilita pozice a rizika zaměstnání ve vztahu k péči o dítě.

Současný partnerský vztah – seznámení partnerů, délka vztahu, spokojenost v partnerském životě, u nesezdaných partnerů popis důvodů, a zda o uzavření manželství či registrovaného partnerství uvažují a v jakém časovém horizontu, u rozvedených žadatelů popis důvodů rozvodu.

Zdravotní stav – popis současného zdravotního stavu z pohledu žadatele (pozn. doplnit zprávou lékaře), zdravotní problémy, omezení a zátěže, závažná onemocnění v širší rodině s důrazem na psychiatrické diagnózy.

Děti v rodině – informace o dětech žadatele vlastních či do jejich péče již dříve svěřených, jejich věk, školní docházka, zdravotní problémy, výchovné problémy, vztahy s vrstevníky, vztahy v rodině, názor dítěte na příchod dalšího dítěte do rodiny (pokud zjištění názoru nebrání závažné skutečnosti či jej nelze zjistit s ohledem na věk a rozumovou vyspělost dítěte).

Zájmy a trávení volného času – popis zájmů žadatelů a představ trávení volného času s dětmi, v případě vlastních nebo svěřených dětí popsat podporované zájmy a možnosti jejich realizace.

Motivace k PP – popis motivace žadatelů přijmout dítě do rodiny, schopnost přizpůsobení života rodiny potřebám přijímaného dítěte, připravenost na přijetí dítěte včetně názoru širší rodiny, délka zvažování NRP a odůvodnění volby její konkrétní formy (PP), schopnost spolupráce s biologickou rodinou dítěte.

Představy o dítěti – věk, pohlaví, zdravotní stav, etnicita, zájmy, míra tolerance, počet dětí – ochota přijmou do PP sourozeneckou pár či skupinu, představy o biologické rodině.

Bytové a sociální zázemí – bytové podmínky žadatelů, zajištění vhodných prostor pro dítě, sociální zázemí v bydlišti žadatelů, dostupnost školských a zdravotnických zařízení, dostupnost odborných služeb.

Závěr – vyhodnocení situace žadatelů, pojmenování rizikových faktorů možného selhání NRP, stanovisko OSPOD k žádosti o zprostředkování PP či PPPD.

H2 – Domnívám se, že existují nedostatky v metodickém postupu sociálních pracovníků při vyhledávání dětí, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí, a jejich zařazení do registru dětí pro NRP.

Zákonné změny týkající se výběru dítěte tzv. „vhodného ke zprostředkování NRP“, poukázala na rozdíly v pojetí vyhledávání a oznamování dětí do registru. Zatímco před účinností novely byly děti do registru dětí nahlašovány sociálními pracovníky obecních úřadů obcí III. typu poté co byly vyhodnoceny jako tzv. „vhodné pro NRP“, zákonná změna § 21 odst. 1 ZOSPOD pohlíží na všechny děti, které jsou ohroženy odebrání z biologické rodiny jako na děti, kterým je třeba zajistit péči v náhradním rodinném prostředí formou PP nebo osvojení. Absence jednotného výkladu pojmu „dítěte vhodného ke svěření do pěstounské péče či do osvojení“ napomáhala rozdílnému přístupu sociálních pracovníků k nahlašování dětí do registru. Výzkum studium spisové dokumentace dětí v registru, a označených jako „vhodné“ ke zprostředkování PP, rozdíly při vyhledávání a nahlašování dětí potvrdil. V tomto ohledu je možné považovat vyslovenou hypotézu o nedostacích v metodickém postupu sociálních pracovníků za prokázanou.

Aby mohla být zprostředkována PP dítěti, které se již nachází mimo biologickou rodinu nebo mu hrozí odebrání z ní na základě rozhodnutí soudu, musí být splněn předpoklad jejich evidence v registru dětí pro NRP vedený krajskými úřady. V zásadě však nelze opomíjet institut vyhodnocení situace dítěte prováděné sociální pracovníkem OSPOD, které mimo dalších skutečností obsahuje zjištěný názor a postoj dítěte k otázce zprostředkování NRP. Je tedy nezbytné v zásadě oddělit proces nahlašování dítěte do evidence od samotného zprostředkování NRP, při kterém se posuzuje a vychází z obsahu spisové dokumentace dítěte, zejména z podkladů získaných z vyhodnocení potřeb dítěte.

Na nutnost oddělení obou institutů z hlediska zajištění práva dítěte vyrůstát v náhradní rodině poukazuje také ve svém stanovisku k problematice rovného zacházení s dětmi při zařazování do evidence NRP veřejný ochránce práv, když konstatuje (Stanovisko veřejného ochránce práv, 2010, s. 9):

„...je nesmírně důležité činit rozdíl mezi předpoklady pro zařazení do evidence NRP a předpoklady pro osvojení či svěření do pěstounské péče samotné. Je evidentní, že tyto dvě kategorie se překrývají, nicméně o tom, zda je ta či ona forma náhradní výchovy pro to či ono dítě ve vztahu ke konkrétním osvojitelům vhodná – může v konečné fázi rozhodnout až soud, jehož závěr v tomto ohledu nelze předjímat. Zařazení dítěte do evidence NRP, pokud je vyhověno základním zákonným předpokladům, představuje „pouze“ přístup k množnosti dítěte stát se členem náhradní rodiny. Nezakládá vznik této náhradní rodinné péče samotné...“.

Doporučení pro praxi

Z výsledků výzkumu vyplývají některá další doporučení, která však bude nutné v praxi dále diskutovat.

- Zakotvení pracovní pozice sociálního pracovníka pro NRP v ZOSPOD, obdobně jako pozici kurátora pro děti a mládež.
- Vydělení „náboru“ žadatelů o NRP z výkonu státní správy na úseku SPOD, a svěření této činnosti právnických osob pověřených k výkonu SPO, z důvodu naznačené kolize zájmů, k eliminaci možných dilemat sociálního pracovníka při přístupu k jednotlivým cílovým skupinám, a zároveň vytvoření možnosti poskytování těchto služeb za úhradu např. nestátními neziskovými subjekty.
- Vytvoření systému celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků včetně studia příbuzných odborností.

Závěr

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na popis činnosti sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP, specialisty v systému SPO, pověřeného výkonem přenesené působnosti na obecních úřadech obcí III. typu. Definuje charakteristické znaky profese a předpoklady pro její úspěšný výkon a zároveň je porovnává a konfrontuje s poznatky z praxe.

Teoretická část práce přináší strukturovaný pohled do systému NRP v České republice se zaměřením na PP, jako na aktuálně preferovanou a často skloňovanou formu NRP zejména ve spojitosti s její *profesionalizací* a významnou podporou státu v rámci transformace péče o ohrožené děti. Zároveň práce předkládá informace o cílových skupinách, se kterými přichází sociální pracovník OSPOD nejčastěji do kontaktu, jejich struktuře a potřebách.

Pomocí výzkumných metod zejména dotazníkového šetření a časového snímku dne byly zmapovány reálné úkony odrážející aktuální stav praxe, z jejichž výsledků byl vytvořen *profesiogram sociálního pracovníka OSPOD na úseku NRP*. Výzkum byl zpracován v rozsahu místní příslušnosti krajského úřadu, a poskytuje ucelený obraz o stavu a náročnosti výkonu profese v rámci jednoho územně správního celku. Závěry výzkumu poukázaly na nedostatečnou ukotvenost profese v systému, chybějící specializaci, přetíženost administrativními úkony na úkor přímé práce s cílovou skupinou, a zvláště pak na absenci jednotných metodik. Byly tak zároveň potvrzeny obě vyslovené hypotézy o nedostatecích v metodických postupech.

Výsledky práce mohou sloužit jako praktický zdroj informací ke komparaci obdobných údajů v rámci České republiky. Úspěšně je lze také využít při tvorbě dalších metodických postupů upravujících výkon SPO či při systemizaci práce na obecních úřadech obcí III. typu a standardizaci výkonu SPO. Získaná data mohou být podkladem k jejich dalšímu zpracování v rámci diplomové práce.

Zpracovaný profesiogram se stal východiskem k vytvoření návrhu jednoduchého metodického postupu sociálních pracovníků pro realizaci zprostředkování NRP, resp. postupu při „nahlašování“ dětí do registru NRP, čímž byl naplněn další z cílů této práce.

Jak bylo v úvodu práce zmíněno, má sociálním pracovník OSPOD své nezastupitelné místo v celém systému transformace péče o ohrožené děti, zvláště pak s důrazem na praktické naplňování práva dítěte vyrůstat ve své biologické rodině nebo v rodině

náhradní. K tomu, aby mohla být tato myšlenka úspěšně, a do důsledků naplňována, je třeba mít nejen odborně vzdělané a motivované sociální pracovníky, ale zároveň je třeba jim vytvořit potřebné podmínky a zázemí pro kvalitní výkon profese, a zajistit jim dostatečnou metodickou podporu a potřebný servis. Důležitou se ukazuje realizace systému celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, který by umožnil postupné rozšiřování jejich teoretických znalostí, a napomohl jim zároveň získat potřebné praktické dovednosti snáze uplatnitelné v profesní praxi.

Seznam použité literatury

ARCHEROVÁ, C.: *Dítě v náhradní rodině*. Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.

BARVÍKOVÁ, J.; SVOBODOVÁ, K.; ŠŤASTNÁ, A.: *Podmínky výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obecních úřadů s rozšířenou působností*. Praha, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí v.v.i., 2010.

Dostupné z: <http://www.vupsv.cz>

BOWLBY, J.: *Vazba - Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha, Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4.

BOWLBY, J.: *Odloučení - Kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha, Portál, 2012. ISBN 970-80-262-0076-5.

BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J.; PAZLAROVÁ, H.; JANÍČKOVÁ, R.: *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny*. VÚPSV, 2002.

Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/bubkov.pdf>

HAVRDOVÁ, Z.: *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha, Osmium, 1999.

KOVAŘÍK, J. a kol.: *Náhradní rodinná péče v praxi; Středisko náhradní rodinné péče*. Praha, Portál, 2009.

LANGMEIER, J.; MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha, Avicenum, 1974.

MATĚJČEK, Z.: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha, Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.

MATĚJČEK, Z.; KOLUCHOVÁ, J.; BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J.; BENEŠOVÁ, L.: *Osvojení a pěstounská péče*. Praha, Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.

MATĚJČEK, Z. a kol.: *Náhradní rodinná péče*. Praha, Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, O.: *Metody a řízení sociální práce*. Praha, Portál, 2003a.

MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, Sociologické nakladatelství, 2003b.

MATOUŠEK, O. a kol: Sociální práce v praxi. Praha, Portál, 2005.

MATOUŠEK, O.; RŮŽIČKA, J.: Profesiografická schémata. Praha, Institut pro výchovu vedoucích pracovníků Ministerstva průmyslu ČSR, 1984.

MATOUŠEK, O.; RŮŽIČKA, J.: Psychologie práce. Praha, Nakladatelství politické literatury, 1965. 25-122-65.

PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R.: Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi. Praha, Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2.

SCHOOLEROVÁ, J.: Adopce vztah založený na slibu. Praha, Návrat domů, 2002. ISBN 80-7255-066-7.

ŠTIKAR, J.; RYMEŠ, M.; REIGEL, K.; HOSKOVEC, J.: Metody psychologie práce a organizace. Praha, Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0048-X.

Stanovisko veřejného ochránce práv k rovnému zacházení s dětmi při zařazování do evidence náhradní rodinné péče sp. zn.: 1825/2010/VOP/AHŘ ze dne 28. dubna 2010.

Vyhláška č. 473/2012 Sb., kterou se provádí některá ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník

Příloha 2: Vyhodnocení dotazníku – grafická část

Příloha 3: Graf č. 9 - Časové rozložení činností sociálního pracovníka
během pracovního týdne - zkoumané pracoviště A1

Příloha 4: Graf č. 10 - Časové rozložení činností sociálního pracovníka
během pracovního týdne - zkoumané pracoviště A2

Příloha 5: Graf č. 11 - Časové rozložení činností sociálního pracovníka
během pracovního týdne - zkoumané pracoviště B1

Příloha 6: Graf č. 12 - Časové rozložení činností sociálního pracovníka
během pracovního týdne - zkoumané pracoviště B2

Příloha 7: Graf č. 13 - Časové rozložení činností sociálního pracovníka
během pracovního týdne – porovnání pracovišť

Příloha 8: Společná legenda ke grafům č. 9 - 13

Příloha 9: Časový snímek dne – pracoviště A1

Příloha 10: Časový snímek dne – pracoviště A2

Příloha 11: Časový snímek dne – pracoviště B1

Příloha 12: Časový snímek dne – pracoviště B2

Příloha 13: Otázky polostrukturovaného rozhovoru

Příloha 14: Žádost o zařazení do evidence žadatelů o NRP

Příloha 15: Dotazník pro žadatele o NRP (části A, B, C)

Příloha 16: Posouzení rizik vhodnosti žadatele o NRP

Příloha 17: Přehledný list dítěte pro účely NRP

Příloha 18: Oznámení dítěte, kterému je třeba zajistit péči v NRP

Příloha 19: Návrh metodiky